

166
magyar
műhely

magyar műhely 166

Művészeti folyóirat

www.magyarmuhely.hu

TARTALOM

Lady Lex: Pille	1	MMG	
Magén István: Aritmia	2		
Debreczeny György: holdsávban hiszti gyanakvás	9	Roskó Gábor: Rövid írás a világ múlandóságáról.	
Debreczeny György: jó lenne vágyban holdsütésben	10	Zakar István <i>Rétegek</i> című kiállítása	50
Debreczeny György: fogalmam sincs	10	Novotny Tihamér: Fuzionista tanulmányok II. - Tájkép Lamborghinivel. Ázbej Kristóf kiállítása	51
Debreczeny György: mama vedd meg nekem	11	Szombathy Bálint: Test / Body	
Debreczeny György: ó papika!	12	Koller Renáta kiállítása	55
Falcsik Mari - Triceps: Nőket néző képek	13	Csizmadia A.: Kívül tágasabb	
Kelemen Erzsébet vizuális versei	18	Juhász R. József kiállítása	57
Sz. Molnár Szilvia: A Magyar Műhely találkozókról	22	■	
		Híreink	59
		Munkatársaink	60

LADY LEX

Pille

Jégsüveges univerzum
null-pontjaiból kirepült
csillagokon játszadozik
billeget egy idegenség

Tűz-hitű pille ha felszáll
isteni lendületet vesz
nyírja az űrt körbeszegi
nyomja beléje a mintát

szárnya fokán Nap komorul
hull darabokra hat csillag
Hold-ágyra szenderül éjjel
hangavirág nyeli titkát

álmairól nincs jeladás
mégis az éj kedvre derül
harmonikus szférazene
lengi körül vágy-Urielt

Ismered a hangokat?	Szállna fel újra meg újra	Ismered a gyanakvást?
Ismered a csendeket?	vinne sötétbe világport	Ismered a csalódásokat?
Ismered a hallgatást?	meg-megrándul a röpte	Ismered a kiábrándulást?
Ismered a semmi-űrt?	hullik a semmibe hullik	Ismered a gyűlölködést?
Ismered az elmúlást?		Ismered a borzadályokat?
Ismered a haláltusát?	szárnya fokán hamvad a tűz	Ismered a szenvedéseket?
Ismered a bűnhődést?	báb ami volt idegenség	Ismered a megkínzást?
Ismered a kegyelmet?	jégsüveges univerzum	Ismered a sikolyhörgést?
Ismered a feloldozást?	láz-pontja kihúny örökre	Ismered az ösfélelmeket?
Ismered a feltámadást?		Ismered a rémületeket?
Ismered az öröklétet?		Ismered az irtóztatást?
Ismered a teremtést?		Ismered a hitetlenséget?
Ismered a mindenséget?	Ismered a megsemmisülést?	
Ismered a megismerhetetlent?		
Ismered az embert?		
Ismered Istent?		

(Magyarította: Litya László)

MAGÉN ISTVÁN

Aritmia

Elhatároztam, hogy megtanulok kínaiul... Jobban mondva nem is (csak) kínaiul, de... azért mégis(csak) kínaiul, mert tudniillik azt hallottam, hogy fejleszti a gömbérzékét, következésképpen az agyat, következésképpen mint módszer a legeredményesebb agyfejlesztő, agyhártyafejlesztő, szürkeállomány-fejlesztő. Szóval mindez, mondom, számomra (tapasztalat), racionális érv volt. Pontosan úgy, mint a svédek ellen ötvenkettőben. Hidegkúti beível, Kocsis pontosan továbbít, Puskás lő, góóó! Hogy is mondjam? Egy gyanús pillanatban, amikor éppen nem működnek a fékek, illetve szabadon gurulsz a lejtőn, anélkül, hogy megvárná a második félidőt, hozzákezel a tanuláshoz, annak is a legelvetemültebb formájához, vakmerőn és kíméletlenül, meghatványozod a kapurarúgások számát. Ha nem hülyülsz bele, ha még képes vagy koncentrálni, ismételni és ismételni, előre menni és ismételni. Éppen csak amíg el nem szédülsz a sok ismétléstől és meg nem alvad a véred, nem akad fel a szemed egy ponton, egy kiszögellésben, egy elhibázott támadás alkalmával. A zsebedben van a győzelem, éppen úgy, mint amikor Palotás a jobbösszekötő és a védők gyűrűjében sarokkal Kocsis fejére emelt. Ugyanakkor már képtelen vagy, hogy is mondjam, átkattanni, szóval beragadt a gép, üresjáratoktól zakatol az agy, mármint hogy minden erőfeszítés ellenére sem vagy képes sem maradni, sem menni.

A titkos tanácsok középkori kiskátéja szerint aki az agyába beengedi a tanulnivalót, az már eleve tanulástól terhelten fog elaludni. Olyan erős a nyelvi késztetés ilyen esetben, hogy a test megborzong belé, átáramlik az emlékezőrendszeren, megkapaszkodik, tapadókorongjai az idegpályákról nem válnak le többé. Abban az órában eltörik egy fogaskerék, éppen csak letörik róla egy-két fog, nem fogaskerék többé. A hegymászó is, ha az általános szembeszegüléstől kimerülve elalszik és azt álmodja, hogy folytatja az utat, a többi már az ébresztőórán múlik. Ha képtelen átkattanni, akkor nincsen visszaút.

A fent említett eset óta Puskást „kettős őrizet helyett hármás védelmi gyűrű vette körül”. Ebben az esetben már a helybenjárás sem segít. Saját pályán, a saját csapattársaink között sem. Egy „kütyü” a diliházig az időt méri, egy papírra pötyögteti a pontokat, hogy legyen folytatása, és hogy mint mindenki, én is, te is folytathassuk.

Egy keskeny derekú hölgy áll a kapufa mellett, halkán, játékosan a gyerekkoráról mesél. Spanyolul fúj-tat, azt várja, hogy észrevegye a történelem. Ebéd közben is, a bicikli tekerése közben is, erőnléti edzéskor, túráztatáskor ismételtet, mormolja a szavakat szelíd szopránhangon, tanít, hogy tanulhasson. Tanítgatja őket, bármilyen mennyiségben állnak is rendelkezésére. Bizonytalanságunkat legyőzve bármilyen jellegű

érzékelés számára használhatóvá teszi őket. Megmenteni annyit tesz: kihalászni az ismeretlenből. A tudás egy gömb, gurul, mint a focilabda, nő, növekszik, duzzad, és egyre nagyobb felületen érintkezik az ismeretlennel. Ily módon a foci a tudást jelképezi, az pedig a szerzést, a megkaparintást, egy gesztus az Olümposz isteneinek, látszólag semmi. Az apámtól, aki a labdát mindkét lábával egyformán kezeli, tanultam focizni, ő meg az apjától, aki páratlan rúgótechnikával rendelkezett, és bámulatosan pontos beadásairól volt ismert. Az apám apja a brazilok elleni viharos 4:2-es győzelmünk után az örömmámortól elfelejtett franciául. De ez csak afféle triblizés az ellenfél területén, félig igaz, félig nem, szójáték. Annyit jártunk focimeccsre, hogy az ott megszokott mohósággal megtanultunk olaszul is. Ritkulásokban és tömörülésekben vettünk részt anélkül, hogy kibúvókat kerestünk volna, együtt üvöltöztünk vagy sírtunk, verekedtünk a kapu előtt. Egy támadás ugyanúgy lehet szép, harmonikus és bigottan szent is, feltéve ha nagykanállal ettük megelőzőleg a tudás levesét (a nyelveket és a labdát), melyet csak focipályán, ott is leginkább a kapu előtti térben, meg bizonyos színpadokon és egyetemi aulákban, étkezdékben és templomokban lehet, továbbá tüntetésekor, almaszedésekor, hegymászásakor és minden olyan tevékenység közben, mellyel egyéniségünket, érettségünket, identitásunkat, munkaszeretetünket, szexuális vágyainkat és nem elhanyagolható módon testhőmérsékletünket próbára tevő zsonglőrködésünket tudjuk bizonyítani, tehát ugyanúgy lehet szép, mint egy festmény vagy zenemű, feltéve, ha mindenki tudja a helyét a kertkapunál, akárcsak a kapufa mellett és a bukszusok mögött, vagyis mint a Vámos Rousseau festményein, ahol a bokrok és a fák mögötti takarásban is emberek állnak. Ha felizzunk vagy felizgulunk, párologtatunk, kiszáradhatunk, ilyenkor hasznos lehet bizonyos lengyel varázsigék, mint a leniuch (naplopó, semmittevő) vagy a pojednawczy (békéltető), vagy a wlczenie (összekapcsolás) mormolása. Mindhárom szót ajánlatos meccs közben, fejeléskor is használni, esetleg még az MB2-ben, mikor egyenletesen, megszokott módon, szinte mindennapian esnek a gólok, a tudás labdáját passzolgatjuk, futunk vele az álmobeli focipályán, és ez érvényes még abban az éjjeli órában is, amelyben a harciasság, mint valami esztelen jelenet, emlékképpé válik.

Családunk minden tagja erős labdavezetési ingerekkel és képességekkel rendelkezett. Apám Sziget-hadházán volt gólkirály. Egyik kezével fogta a kezem, a másikat magától eltartva, futottunk a labdával ketten, az edzőmérkőzéseken. Az ellenfél poklába is bevitt, a hadászati igényekkel végrehajtott támadásokba, szinte hallottam a lovak nyerítését, a sebesült bajtársak segélykérő jajkiáltását. Eltakartam a szememet és a homlokomat, a felém záporozó ütések, lökdösések, önkéntelen, reflexszerű betartások elől, együtt futottunk az ellenfél térfelén, és percnyi pontosan megfordult a fejemben, neki köszönhetem a focit, a csapatmunkát, az önfeláldozás szellemiségét. Általa kerültem bensőséges közelségbe azzal a vörös hajú nővel, aki egy egészen tisztának látszó helyen először gurította felém a labdát, elfogadhatatlan mosolyának fényében, politikailag besorolhatatlan, vitustáncszerű cselezéssel futott felém a labdával, (isten bizonny) találkoztam vele, róla álmodtam, hízelgő, intrikus, paranoiás személyiségével. Azt tudtam, hogy ő egy földhözragadt királynő, hibátlanul szabott sötétkék szoknyában áll, vagy a levegőben lebeg. Szándékomban volt menekülni előle, mielőtt még zsákmányának tekint, rám veti magát, esetleg vámpírfogaival a nyakamba harap.

Pontosan megfordult a fejemben, hogy miből áll a fater rémségesnek és fullasztónak mondható labdarúgása. A vörös nő kielégületlenül emelkedett fölém, életkorát is képtelen voltam meghatározni, már

csak azért is, mert felvágta minket apával, mindketten elestünk, apa brazilul káromkodott, kifeküdt, esze ágában sem volt felkelni, színészkedett, játszotta a súlyos sérültet, a bíró engedte a játékot tovább, felugrottam, a hálóba kotortam a labdát. A fater igazi rém, varázsló, parttalan aurával képes focizni szó-
rakovatosan és megbűvölten. Elképzeltem, hogy a csapat tagjai majd körlevélben értesítik egymást, ez a srác fergetegesen rúgja a labdát, így szól a körlevél, a lábujjában van a foci, a mozdulatai elszántak és visszavonhatatlanok, ha szükséges, a győzelem érdekében akár durvaságra is képes, hogy a helyzetet felismerve mindig a csúcson maradhasson...

Nem azért került sor erre a történetre, mert két egymás mellett futó párhuzamos egyenes állítólag a végtelenben találkozik. Akkor perdül táncrea egy focista dalolva és énekelve, az időről időre felbukka-
nó akácvirágok és a magányukban is nyüzsgő katicabogarak között, amikor az őszinteség álmezébe öltöztetve, mondhatni a játék szerves részeként, hitelesnek tűnő lelkesedéssel valami csillapíthatatlan, lágy, minden átmenet nélküli színészkedésbe kezd.

Énekelve sajátítottam el a labdavezetést, nem érzelmes túlzás, hogy könnyek között, laza, ritkás mozdulatokkal, melyek számomra a legelszántabb viháncolást jelentették, búcsúztam el a gyermek-
koromtól. Nincs tudás cselezés nélkül, melynek technikája számomra nem egyéb, mint az a lángoló, vörös hajú szirén, aki attól a pillanattól kezdve, hogy felismertem, visszaadta az érzékelés szabadságát. A Szigethadháza SC focicsapatát, miközben vitustáncot járt a tiltakozástól, éppen csak döccenve, mint egy öreg villamost, hoztuk fel az MB2-be. A fater tizenhét éves volt, én mínusz öt, amikor fogadásból, futva, koravénon, mint egy skizofrén ördög, Szigethadházától vezettük a labdát, megerőltetés nélkül Komlómajsáig, onnan már rettenetesen kifulladva Várpalotáig, ami harminc kilométer, onnan hara-
gosan és feszülten Verőcégig, közben kínai nyelveckéket vettünk, olvastunk, számoltunk, nyargalász-
tunk. Ennek köszönhető, hogy önmagam fordított tükörképét hordozom, erősítem önbecsapásomat, a kelleténél hangosabban, idegen szavakat keverek, kommunális magyarázatokba bocsátkozom. Gyen-
géd erőszakot fejtett ki, és ha valamire kíváncsiak voltak a szemeim, kihasználva a zűrzavart, meg a szájam remegését, ez a vörös hajú ahelyett, hogy a kölcsönös kímélet rendszerében oldaná a moso-
lyomban mutatkozó zavart, bökdösne, hogy rákényszerítsen, minden további nélkül átgyalogol raj-
tam. Nyúlánk fiatal nő volt, feltűnően jó labdakezeléssel, áthágva számos íratlan szabályt, káprázatos gólokat lőtt. Igyekeztem ráerőszakolni magam, a balközépből fergeteges biztatás hallatszott, vinnyogás, de mire a hang a lelátókról, az örvénylő stadionon áthaladva a fülemhez ért, síráshoz hasonlított. Megpróbáltam tőle elvenni a labdát, a jelentősebb alkalmakra gondolva kimondatlanul is kielégíteni a szurkolók kíváncsiságát.

Az öcsém meg én a focipályán nőttünk fel, tömörülésekben verekedtünk, ellenállhatatlan kapusok-
nak rúgtunk, összekötőkkel viaskodtunk. Vad csatárok között csoszogtunk a labdával, vagy zűrzavart
keltve tinglitangliztunk. Anyánk felolvasott nekünk bő mezben, térdig felhúzott lábszárvédőben, a comb-
jai között ültünk a pálya közepén, a játék szünetében, amikor ernyedten lógnak a hálók. Gazdaságpoli-
tikai folyóiratokból olvasott fel, megtehettem volna, hogy a dolgok rettenetes beteljesüléseként (ismeret-
len izgalom rázott), éppen e belső reszketés következtében elrohanok a labdával, körbefutom a pályát,
cikázva vezetem a focit és húsz méterről, mintha most játszanék és az anyám meg az öcsém az ellenfél
játékosai lennének, egy zörgőset a kapura rúgok. Nem tettem.

Anyám teste illatos melegével, a játék feszültségével kevert anyatej zamatával szívtam magamba a focit. A mutter focizott Böttösön a női csapatban, már tizennyolc évesen, kétszer megsérült, begipszelt lábbal is beállt, hátravont középcsatárt játszott, kis pályán, bikiniben vagy bő mezben, a feléje forduló szemek előtt, izmos mokány combját mutogatva, zokogva kerülgette a kitérés lehetőségeket, összefirkált gipsszel mutogatta a lábikráit, meg a szépen ívelő vádliját, gólokat is rúgott, a fájdalom sikolyával. Gólkirálynő is volt a mutter, összetéveszthetetlenül, az óvatlan pillantások kételyeit akarta megelőzni, kihegyesedő mell és gömbölyded fenékkal. Szaladgált a harcias csajok között, a foci új, kifejezetten elszánt, gyűlölködő arcot formált neki. Fotókon gyömöszölik egymást a labdáért, a labdavezetésért, egyszerűen ráfordulnak a labdára, mint a szerelmükre, megfélekezve a tömegről, mely izgalomért liheg. Közelségre vágyik, mintha csak az eszét vesztette volna. A mutter, tőle tudom, a focival, ahogy ő mondta, a szél, a felhők meg a látóhatár nyugalmát szerezte meg. Tőle tanultunk meg szanszkritul és arabul, meg törökül is, nem csak a foci vezényszavait, szakkifejezéseit. Vittük magunkkal a szótárt, füzeteket, szótárral a mez alatt pletykálgodtunk a pályán. Focizás közben bele-belenéztünk a füzetbe, elnyomtunk egy erős ásitást, nem voltunk tájékozatlanok, hangtalanul dúdoltuk az idegen nyelv dallamát, a felmondtuk a leckét, mely délelőtti beszélgetéseink közben elcsitult, finom fordulatot vett. Kikérdeztük egymást, együgyű kérdésekre törekedtünk, a fociról beszélgettünk, Konrád II-ről, a népszerű Csámiról, tömondatokban, hangsúlyosabban, bizonyos kérdések megválaszolásakor a teljességre törekedve. Fejre álltunk, felbuktunk, felvágunk, fejbe rúgtak, hasba rúgtak, sípcsonton rúgtak, idegen nyelveken szidalmaztak. Egy pávián, hűvös pillantású zöld szemmel, kúszónövényekre emlékeztető mozdulatokkal, a kisázsiai nyelvek szakértője, tiltakozik az udmurt igéknek az elismert világnyelvek közül való kilakoltatása ellen (!). Kialakítottunk egy módszert, egy diákos, laza, ugyanakkor szigorú és erős iskolát, ebből lett az úgynevezett „szigethadházai”. Elterjedt, sikerült továbbfejleszteni az anyanyelvbe ivódott hangsúlyokat és beszédfoszlányokat, megszelídített és leánykolt régiségeket. Szigethadházán és környékén, egészen Fehérvárig, Tattaharkányig, Guttatóthösig, ahol az anyanyelv valóságos és személyre szabott, és ahol a játékosokat magukra lehet hagyni belső figyelmükkel, miközben a fejelési technikákat gyakorolják. Összehúzott, ravasz szemekkel kóstolgatják az ellenfelet, aki végeredményben nem is olyan, sokkal hangsúlyosabban tagolt, mulatságosnak is el lehet mondani, feltüntetve a térd, a kar és a lábfej keskenyen és sértően ívelő vonalait, melyek csak kiemelik az elkapkodott mozdulatokat, melyekre kapujuk bevétele után nem is emlékeztek. Észak felé egészen Écsónagyfaluiig, délre meg Mohácsig, le egészen Jákóperceliig, ahol az emberek ragaszkodnak a hangsúlyukhoz, zizegő, lebegő, jelentéktelen részleteket megőrző tájszólásukhoz. Lehetnek bármennyire is meggyőzőek az indulataik, az indulat fortyogni kezd, arra készül, hogy folyamatosan, újra meg újra kitérjen a saját útjából, felszakítva az arcán a bőrt, megtalálja azt a biztos pontot, amivel hozzákötheti önmagát a történelemhez...

Galgakutason lakik Jóska bá', anyai nagybátyám, a tanító.

A módszer felülmúlhatatlan, vonásokat rajzolt rá, meg függönyt festett a derűs, nyári égre. Egyetlen ilyen felfedezés volt egész Európában, egyébként egyenes szálú és összegubancolt, akárcsak a Jóska bá' haja, aki szabályos konyhai alkat, szabályosak a lábnyomai, a kézfogása, az eszme-futtatásai. Kisujját el-tartva iszik, és a hátán kitüremkedő púpja, valamint bántóan hangos gyanakvásom miatt lett filozófus. Rajta kívül csak apánk képes erre, a dadogásával, az elhomályosíthatatlan jelenlétével, elévülhetetlen

érdemeivel, melyekkel megfoghatóvá tette a Szigeti SC-t. Apám szájáról soha sem hervadt le az ironikus mosoly, különösen dadogás közben, melytől komollyá és megvetővé vált. Dadogásával intellektuális közelségre utalt, legkomolyabban mindig akkor viselkedett, ha belekötöttek. Ilyenkor izgalmasnak tetszett. Az volt az eszmélés, amikor a lábamat megvettem a talajon, és elcsíptem a beadást, melyet nekem szántak, átgondolt, színpadi rendezés volt, mintha telefonon rendelték volna meg. Farkasszemet néztem apámmal, hevesen és pontosan villámlott a tekintete, azon gondolkodtam, hogy a dolgok véletlenszerűek-e és hogy legyőzhetem-e őt. Érdekes, hogy apám arcát többnyire profilból láttam. Féltékenyen. Erős volt, de nem annyira, mint amennyire erős szeretett volna lenni.

Az ellenfél gyászos szereplésétől tartva felfüggesztettük a foci csalhatatlanságáról szóló ígehirdetésünket. Lenyűgöztük a közönséget, a foci csalhatatlanságai pedig kelletlenül összekapcsolódtak a félidőkkel, az ismeretlen okokból felkért idegen játékosokkal, elragadó figyelmességgel passzolgattuk a labdát, habár utálom az oldalpasszt, a járdán érzem magam a körúton, az úttesten autók fékjei csikorognak, miközben velem nem törődik senki. Az aranymetszés mértéke megegyezik az ember testének arányai-val, melyben önmaga lakik, belül, a füle mögött és a bőre alatt reszketve a felindultságtól. Működik, de csalhatatlanul magányos. A rohamokat szeretem, a kirobbanó engedetlenséget, a kielégítetlen ökölcspásokot, (jelképesen mondva) a rohamot, mely felöklel, felszisszen, megtalálja a helyét, távlatokat nyit, melyekről pusztán számításból állítjuk, hogy csúnyák és tökéletlenek.

A nagyfaterom ezzel a módszerrel nem értett egyet. Üzbegisztánban meg a manysiknál meg a hantiknál meg a voguloknál edzősködött. Ha felhívtam telefonon, állóképes, súlyos szavakkal beszélt a helyi nyelven, melyet minden esetben készségesen tanultam én is, de általában csak nehezen jöttem a nyitjára. Fordulatai csak annyiban érdekeltek, amennyiben a fociról szóltak.

Mindenki szeret hazudni egy kicsit, a kimondatlan hazugság nem egyéb, mint ízléstelen elfogadhatatlan igazmondás, olykor csak a legszerencsétlenebbek értik.

A bajnoki meccsen olyasmi történt, ami még eddig soha. Megállítom az időt, visszatekerem a videószalagot, megnézem újra. Belevetem magam leírásokba, tanulmányokba, ki mit tett, mondott, lódított, hazudott, ezt is lehet (szabad) a történelemben. A Hold telt és kerek, kirajzolódnak a világtájak, kékesszürke vagy kék, ha most ott ülnék a kietlenségben egy holdbázis kupolája alatt, mesterséges levegőt lélegezve, génmanipulált virágok, génmanipulált kutyák, macskák, kanárimadarak és emberek között, feltekintve az égre, és látnám a kék bolygó vibráló vizét és levegőjét, a kontinenseket elrajzoltan. A Föld kicsiny, védtelen az elem táruzó végtelenségben. Távolról Afrikát vélném felfedezni rajta, Európát meg Amerikát, a hegycsúcsokat. Közélelől meg belebújok, felfordult gyomorral tanulmányozom a porhanyós talajt, a földet.

Lóháton, lassú ügetésben, a cserháti dombság tiszta virágos legelőin galoppozok, észreveszem, amint az út eltér a megszokottól, nem érdekel, hogy a kalapomon esőcsepp dobol. Galgakutason a dolgok mi-képpen alakulnak, az edző és tornatanár fejre állítva tanítja a négy-kettő-négyet. Kertes a söprögető, a futóbolond, Horánszkinak pedig az a feladata, hogy összekötőként ingázzon a csatárokka előléptetett háttvédek között. Így, a focin morfondírozgatva ügettem aranyszőke hajú, kamaszos tekintetű kancámon, Angyalkán, akinek a testvére Rózsaszírom, az apja pedig a dús hajú mezőhegyesi Maxim. Megfeszültek a nyakát tartó inak, mint a rugó, felkapta büszke fejét, a haja lobogott, a fülei hegyesen figyeltek, keményen ültek a csontok találkozásánál, az apró szőröktől körülvevett gödröcskében.

Az iváskor kimondott szó hatalmas, a poharazgatás által válnak fenyegetővé az igazság nevében keletkezett igék. Zabolázhatatlan, egészen sajátos formában esnek ilyenkor a gondolatok, lehervasztanak, vagy elfogultan előtérbe lépnek. Szívesen időzünk. Felmérjük az összes lehetőséget, látszólag éppen úgy, mintha arra szolgálnának, hogy keményebben és hangsúlyosabban fejezzük ki a rettenetet, valójában a lerészegedés filozófiája nem más, mint jelentőségükből kiforgatott, alig értelmezhető, törekeny és finom érzelmeket a teljes nyíltság nevében kiszolgáltató ostobaságok halmaza. (Bocs' ha tévedek!) Ugyanakkor azonban, még ilyen körülmények között is keménynek és félreismerhetetlennek kell maradni...

A hazárdőr szerepét próbálgattam, de nem volt nekem való szerep. El akartam volna köszönni, már mentem is, megfutamodással, óvatos visszavonulással, ez aztán a szerepcsere, gondoltam a kocsma zajos, füstös, izzadtságos forgatagában. Ittak és kurjongattak, lökdösődtek, különleges elnézőkészséggel kezelve egymást. Előttem a Bandus Jocó, a Bandus Bandinak a fia, karon ragad, Kareszkám, mondja, haverok vagyunk, igyál velem, nehezen forog a nyelve, gyere, testvérem, unszol, hányingerszaga van, oda-furakszik a söntéshez, tölt. Szabadkozom... Bizonytalanul állok, hablatyolok, mennem kell, reggel így meg úgy, hogy a munka meg a meló... Váratlanul, zokogva, maszatos, taknyos szipakolással, arcát körülményeskedés nélkül közel tartva, minden bizonnyal a legtürelmetlenebb megoldást választva, orrát sietően az orrommal összedörzsölve ezt vágja a képeembe:

- Keresztény magyar ember vagy te?!

Napos vasárnap délelőtt rendeztük meg a meccset. A pálya körül koszorúban gyülekeztek a szurkolók, a lépcsőzetesen ácsolt emelvényeken elhelyezett padokon ücsörögtek, kávéztak, söröztek, piknikeztek, a fűben gyerekek szaladgáltak, színes luftballonok bólogattak spárgán.

A mieink, a szigethadháziak így álltak fel: a kapuban a hosszú kezű, hosszú lábú, bikanyakú Kertész Pali (Patyi), a jobbhátvéd Jánki Pisti (Jegesmedve), középhátvéd Zolcsák Frigyes (Frici), balhátvéd Jánki Jani (Dzsó), jobbfedezet a villámgyors Petrussek, balfedezet a 190 centis Kővári (Veréb), jobbszélső Molnár, jobbösszekötő a „magyar Pelé”, azaz Hajnal Roland (Roli), a hátravont középcsatár én voltam, a balösszekötő az öcsém, Szilárd (Szili), balszélső a fáradhatatlan, örökmozgó Ambrus.

A galgakutasiaknak két-hármezer néző üvöltött, dobolt, táncolt, őrjöngött, trombitált ész nélkül, rohamoztak, a tét, felkerülni az MBI-be, lábak, térdek, fejek koccantak, szabadrúgás szabadrúgást követett. A 12. percben a galgakutasiak bekotortak egy gólt, óriási tömörülés, már Patyi lapátkezében van a labda, de kiejti. A hazai szurkolók felugráltak, üres sörösüvegek repkedtek, mint az azonosíthatatlan repülő tárgyak. A partjelző lest jelzett. Az öröm örömbe fordult, szidták a játékvezetőt, az ellenfelet, szavalókórusok alakultak, mély, görcsös hörgések szakadtak fel, szemek, nyelvek, ajkak kimeredtek, mintha megtalálták volna végleges feladatukat a világban, egy elrendezett rendszerben, melyben szisztematikus a szenny. Az ég felé emelkedő sörösüvegek megszívása jelentett néhány másodpercnyi csendet. Mintha onnan szopnák az energiát, hogy aztán feltöltődve, az ital a száj, a nyak, a mellkas vonalán a gyomorba lezúdulva, az ereken át felszívódva, az arc féktelen ordítózásba, káromkodásba görcsöljön...

A harmadikat tizenegyessel szereztük. Tiszta helyzet volt. A kisebbik Jánkit durván felvágták, hordágyon vitték le a pályáról. A tizenegyest a csapat új üdvöskéje, a „magyar Pelé”-nek becézett kótaji cigányfiú, Hajnal Roland értékesítette.

Ezután elszabadult a pokol.

A derék galgakutasiakra, cimboráimra nem ismertem többé. Tomboltak. Rasszista verseket kántáltak. Autókat törtek, buszunkat felgyújtották, a földből kirángatott husángokkal támadtak ránk. A támadás elég felkészületlenül ért minket, sokan véres fejjel, betört orral futottak a kertek alatt. Sérültjeink voltak, mire a rendőrség kiérkezett. Alig tudtunk a faluból elmenekülni. Aztán mikorra minden elcsendesedett, késő este, sötétedés után a „mieink”, a szigethadházi szurkolók kemény fiúi több autóval visszatértek, törtek-zúztak Kutason, de ez már egy másik történet...

Pofám kék-zöld, jobb kezem törött ujjai begipszelve. Kínaiul tanulok a kényszerszünet alatt. A fater-nak elmúlt a dadogása (egyelőre). Utolsó ténykedései (jobbgyenesei) káprázatosan pontosak voltak, attól a pillanattól kezdve, hogy megtámadtak minket. Ujján a súlyos, régebbi történeket idéző gyűrűjével, egy villanásnyi idő alatt kiütötte a támadóját. Ha valakit elért, azzal már nem kellett többé foglalkoz-nunk. Mozdulatai hangsúlyosak voltak. Nem ütött feleslegesen. A felindultság elektromos kisülései csak ritkán jelentek meg rajta. Testtartásában érződött a válasz, alig láttam a gyűlölet és a harag felvillaná-sait. Észrevehetetlenül senki sem férközhetett a közelébe, jobbra-balra fordult, komolyan és mosolytala-nul verekedett, arcáról eltűnt a sápadtsága. Erős, gondoltam, éreztem az arcomba csapódó öklök helyét, mintha álmomban történe. Meg az is, hogy körülvesznek. Félek. Kemény pofacsontokon töröm el az ujjaimat. Jelentősnek érzett pillanataim közül ezek voltak a legjelentékenyebbek, elhessegettem a rémisztő gondolatokat, mert ott volt velem az apám, ez nem lehet véletlen, gondoltam, úgy verekszik, mint egy ketyegő bomba. Azóta is fölriadok, hallgatom a szívemet, a belső szerveimet, hallószerveim finom rezgé-sét a koponyámban, a csontokét, melyek körülfogják a szemgolyót, a szívemet, mely érdemtelen zakato-lással, aritmikusan kattog, mintha valami szent ének dallamát gyakorolná. A tudás labdájával futok álmaimban, kergetem, reszketek, mint az árnyék. Mintha valami dolgom lenne ott. Támadok a kapu felé.

DEBRECZENY GYÖRGY

holdsávban hiszti gyanakvás*

ha tudnám hol a vágyhatár
összetörne a csendkép-cserép
valamit tenni kéne és mégsem
bátorság ez álmos délutánon
a lélekhatáron galuskaszaggatás
álmodjunk még
éjszakai fürdőzést és vízisiklót
ó ha elmondhatnám gömbölyű éjszakán
a tejberizsreggeleket

nem mozdult el senki és semmi
se a férfi se a kutya se a nő
rétes az elkódorgott idő
de nem tudom milyen
holdsávban hiszti gyanakvás
altassatok el furcsa éjek
álmodjunk még placebót
ó hajnali harmat
akkor most reggeli smink vagyunk?

sosem tudom örülni kell vagy nem
amikor kedves szavakat hallani

* Montázs Bedy Lili verscímeiből.

DEBRECZENY GYÖRGY

jó lenne vágyban holdsütésben*

szeress akkor is ha nem szeretsz
hívd segítségül a karmát
a macska holdban áztatja
a karmát

amikor szeretsz akkor se szeress
eperfalevélen didereg
a holnap selyemgubója
kereskedik számban a szó

helypénzt szedni helyénvaló
szeress akkor is ha nem szeretsz
jó lenne vágyban holdsütésben
ágyban zsírpárnák közt halni meg

fogalmam sincs**

ma fogalmam sincs sok-sok állomásig
egy utca mélyén nem venném a véred
a fák fejében a józan észnek annyi
isten szeretne ha elszórna az élet

állj a hídra mert isten szeretne
tök mindegy már hogy apró szélütések
szebb halál kell a nyúltagyamba varrtan
mitől vagyok részeg szétroncsolódva

* Bédy Lili *Szeress akkor is* című verse motívumainak felhasználásával.

** Variáció Stiller Kriszta *ennyire* (<http://dokk.hu/versek/olvas.php?id=32507>) című versére.

DEBRECZENY GYÖRGY

mama vedd meg nekem*

alvadt véred lassan táncol
ében álmok ájulások
kérlek ne nyúzz meg teljesen
szírom alatt növekszik hatalmassá a favágó
céltábla csórével kárognak ájulások

olvadt vérted a hallgatás hornya
hat almát nem akarok
csak a reccsenést szeretném hallani
az élet nagy villanyórájának kattogását
hűvös szelek csoszognak viszonylagosan

felébredtem lila amnéziába varrva
megőrölt a káromkodás imamalma
ó krémkirály ó krémkirály
hol a te kakaóvajad
hol a te rémes franciád

táltosnak (utálatosnak) vallottam magam
eddig a sörsátorban ültem
ott vészelttem át
Csien-lung tíz nagy hadjáratát
mert nincs sors melyet le ne győzne a nevetés

ki mint nevet úgy arat
kérlek szírom ne nyúzz meg teljesen
favágó alatt nő hatalmassá a fa
céltábla-álmok árulások és árudák
mama vedd meg nekem a garudát

* Nagy Zopán *Skizológia* című kötetének olvasása közben.

DEBRECZENY GYÖRGY

ó papika!*

a káprázat a pénz tulajdona
mi van a héj alatt? mi van a héj alatt? mi van a héj alatt?
a félrebeszélés-program esetlegességei
a homogén hagyomány
homályát hangsúlyozzák

ó papika te véres kapca!
amott csak reccsen a titkos küszöb
és csillagtalán éjen áttetsző fekete kendő
az agónia útikönyveinek zuhanásai
a hétköznapok semmijén át az egekig

(l)átható (f)alak alatti tantra-bitang
s jött a vak pornószínésznő
ösztönös ősz fürdőzött a tó felett
belső tükörbe zuhant az áttetsző kavics
énekét hallgatom

mi van a héj alatt? mi van a héj alatt? mi van a héj alatt?
dolomit és mész dolomit és kész
rozoga műanyag bevonatú rozsdásodó rugókkal nyikorgó
félrevert fakutya az ember aki a káprázat tulajdona
csitty-csuttty-csuritty, csitty-csuttty-csuritty

* Montázs Nagy Zopán verseiből.

FALCSIK MARI – TRICEPS

Nőket néző képek

A képeket néző nők versciklusa rendhagyó a maga műfajában: fiktív antológia. Ebben a könyvben a szerző csak a bevezető verset jegyzi a saját nevéen, a többiben 48 nőnek adja kölcsön a hangját. Minden versnek más szerzőt talált ki, térben és időben nagy szórásban: különböző életkor, náció, történelmi helyzet, egyéni sors, társadalmi hovatartozás, vagyoni helyzet, családi állapot jellemzi őket, más és más problémák, örömök, érzelmi hozzáállás, szellemi és lelki adottságok. Ebből a talajból száll föl a daluk, és ezekből a vonásokból áll össze fiktív életrajzuk, portréjuk, utalással a vers keletkezésének körülményeire is.

Falcsik Mari „szerzői” a *nőnek lenni* igen sok verzióját jelenítik meg, a szokványostól a szélsőségesig. Van köztük öt éves dacoló lányka Nagykovácsiból, önérzetes iparmágnás öreg hölgy a két háború közötti Németországból, mégsem apácasorsra ítélt barokk kori francia nemes kisasszony, a celebvilágot megtagadó brit punk énekesnő, kistestvéreit a holtak szellemétől óvó mexikói nagylány, gyilkos unalomban élő alabamai háziasszony, középkori magyar apátnő, megháborodott elméjű háborús özvegy, akaratos kis exrabszolganő az Indiai-óceán szigetvilágából, extravagáns bécsi jelmeztervező, a netbe belevesző amerikai szájbérlány – és még sokan mások. Ezt a tarka nőgyülekezetet nem csupán a nemük fogja össze: valamennyiük sorsa a történelem némely pregnáns eseményének, traumájának, trendjének vagy értékének lenyomata. Több évszázad jellegzetes szilánkjából képeznek együtt egyetlen nagy mozaikot, amelynek egyes darabjai valóságos szituációk (mint a tűzhalált halt indiai mártírfeleség vagy a saját anyját beperelő brit bírónő esete), más részei csak tipikus helyzetek (mint a fasizmus elől az USA-ba szökő német színésznő vagy a panelgettőből jobb sorsra vágó szakmunkáslány esetében). A kötetben minden nőalak történetét hármasság, két szöveg és egy kép mondja el: a vers, a kis életrajz, ami kultúrtörténeti összefüggésbe ágyazza a nőalakot, és a kollázs, ami általánosabb gondolati-esztétikai kontextusba helyezi a szövegeket: az adott személyiségen túli fragmentumokból építkezve ad képet a női lét minőségeiről, felvillantva, mikor és hol mit jelenthetett-jelenthet *nőként élni*.

EVA SCHINDEN (1934, HAMBURG, NÉMETORSZÁG)

Időállat

Műmellékletek: Lantos László Triceps

Időállat nedvemen
hízik aszni kedvemen,
időállat, aszni tett,
nem az arat, aki vet:
Időállat assza meg.

Időállat hernyóhúsa foszlék,
fogyik a víz, gyülekez a moszlék,
fogyik a víz, gyülekez a moszlék.

Időállat lappadó,
bőrbe likacs, süppedő,
csontfeszület hús alatt,
ín elárul, hús tagad,
Időállat megdagad.

Időállat hernyóhúsa féreg,
aszik a víz, kitakar a lényeg,
aszik a víz, kitakar a lényeg.

Eva Schinden fénykorában Otto Dix modellje volt, de ez őt sem védi meg az öregedéstől. Az ő történetében csak annyi a különbség – Eva javára vagy hátrányára, ki tudja – az átlagosabb sorsú nőkkel szemben, hogy Otto Dix a karakteres arcú modellt már fiatal korában is öregasszonnyá rúttja groteszk képein. Eva maga is nagy mestere a groteszknek: ő sem több mint 31 éves, amikor ezt a rituális ráolvasásokéhoz hasonló ősie hangú verset írja a női test elaggásáról, amiről akkor még semmit sem tudhat. Mire e tárgyban saját tapasztalatot gyűjt, már nem ír ilyen verseket. Idős korában visszafordul az ifjúságához, és soha nem publikált, szívfájdítóan eleven önéletrajzi novellákban idézi meg fiatalkora élményekben gazdag napjait: Dix alakját testközelből, a művészet mindennapos felfedezésének izgalmas kalandját, a mámoros szabadságérzést, társaságuk vitriolos szellemét. Ezekben az elbeszélésekben sem kendőz el semmit, amit gyakran az extremitásokig menő kísérleteik során lélekről és testről megtapasztalhatott.

VINETTE FOLLE (1973, ARBOIS, FRANCIAORSZÁG)

Törött tükör

A tükörben hat bohóc,
arca festett, szíve kóc,
kóc szívébe belelát,
nem neveti ki magát.

A tükörben hat apáca,
nem perdülnek sose táncra,
táncra perdül, úgy néz rájuk
tükörből a fityulájuk.

A tükörben hat hóhér,
egy se adná hat lóér,
hogyha nem köszönne rája
arcában a munkatárgya.

A tükörben hat ribanc,
ha nem baszol, majd kihalsz,
ha meg baszol, beteg leszöl,
úgy vágysz rá, hogy kefét eszöl.

A tükörben hat hulla,
belehullva a múltba,
senki ebből nem tanulhat,
csak ha ő is belehullhat.

A tükörben hat bolond,
benne vagy a hatba, mondd?
Meressed a szemedet,
úgy nézz vissza, megijedj!

Vinette Folle a hetvenes évek gyermeke, de nem rocker – ez csakis a franciáknál fordulhat elő. „Bolond Borocska” 1973-ban 26 éves, és már jó pár éve foglalkozik performanszművészettel. A művész célja, hogy az emberben lakó személyiségeket, legyenek azok angyaliak vagy ördögiek, szemmel látható formában a felszínre hozza. Előadásában – azon megfontolás alapján, miszerint az ember csak azt tudja igazán elemezni, amit maga is átélhet – *Vinette* kizárólag nőket szerepeltet, akik nagy mennyiséget fogyasztanak az arbois-i direkt termő borból, amely a művész szerint ugyanolyan tudatmódosulást okoz, mint a pszichedelikus szerek, csak „másnap ki lehet hányni”. A lélek tetemrehívása a híres „tükros” performanszában sikerül leginkább: a réteken törött tükörtáblák előtt ülve lerészegedő kísérleti alanyok másnap nem mindennapi élményekről számolnak be, egészen különös találkozásokról önmagukkal.

RATTIE RAVEN PUNKTER (1983, NEW YORK [NEW YORK ÁLLAM], USA)

Mi elég s mi nem

Nekem nem elég a dugás,
nekem nem elég a kúrás,
nekem nem elég a lefekvés,
nekem az egész kell!

Kell a heréd és kell a nagyagyad,
kell a húsdod és kellesz te magad,
kell a hétköznap, kell az elszállás,
ezt nem adja meg egy szimpla dugás!

Nekem nem elég a baszás,
nekem nem elég a toszás,
nekem nem elég a kefélés,
nekem az egész kell!

Kell a lelked és kell a valagad,
kell a farkad és kellesz te magad,
kell a józanság, kell a berúgás,
minden kell, nemcsak egy szimpla dugás!

Rattie Raven Punkter - A hetvenes évek jelentősebb és kevésbé jelentős brit és ír klubjaiban fellépő punkénekesnő sipító hangjával, színes tarajával és fekete bőrmelltartóival kisebb sztárkultuszt kelt maga körül. Ekkoriban kőkemény, szókimondó nőügyi harcosként küzd, elsősorban a női szex emancipációjáért - ez a dala is abból az időből való. A nyolcvanas évek elején hirtelen fordulattal ő is csatlakozik azokhoz az expunkokhoz, akik a műfaj lelágyított változatát akarják eladni az USA-nak. Rattie ezt a dalt is megírja szoft verzióban, de úgy a kutyának se kell. A híres lemezcég a kudarcot félreértelmezve még lágyabb szöveget követel. Ekkor Rattie, igazi punkhoz illően, annyira dühbe jön, hogy otthagya a híres lemezcéget, szerződést szeg, és azon nyomban feléneklí az eredeti szöveget egy New York-i zugstúdióban. Ezzel ugyan örökre kicsapatja magát a felkent celebek édenéből, de az alternatívok alvilágában a dal napok alatt ismét sláger lesz.

ISMERETLEN SZERZŐ (1990-ES ÉVEK, BUDAPEST, MAGYARORSZÁG)

Utcán élő lány mantrája

Luv ya, te rusnya
dudva, te pudva,
újra, ha kúrva,
rúgva, te durva!
Rúgj ki, rúgj be,
rúgj meg, bazmeg!

Lúzer a luvnya,
rossz ratyi kurva,
újra, de durva,
dugva, de rúgva!
Csesszed, vesztesz,
Hómllessz hosztessz!

Ismeretlen szerző - Az 1990-es évek pesti éjszakáiban a „Cuccos” vagy „Szeress” gúnynéven ismert, tán ha húszéves lány sok ilyen verset hagy maga után a helyeken, ahol föld alatti életét éli. Nem biztos, hogy ez épp az ő szövege, de pontosan efféle mosdatlan szájú rögtönzésekkel szereti megbotránkoztatni az erzsébetvárosi Bermuda-háromszög trendi romkocsmáinak durvább ingerekre kiéhezett sznobjait. A nem igazán romlott, inkább szélsőségesen önpusztító alternatív művész nő jó graffitiket fúj a falakra, füstös hangjával gazdagítja a spontán hajnali jammeléseket, kitartóan üldözi szerelmével az underground emblemikus festő-zenész figuráját, akinek „Szar Vas Szűz” aláírással olvashatatlanul hosszú leveleket ír, és szerelme visszhangtalanságában tetemes adagban fogyasztja a heroint. Egy komoly hernyózásba fulladó buli reggelén aztán felkel, fogat most, majd nekifut és kiugrik az ötödik emeleti bérelt műterem napfényes ablakán.

KELEMEN ERZSÉBET vizuális versei

Küldetés

L. Simon Lászlónak

keresztre feszítve is

újabb perceket toldva

— — **a k á r** — —

megnyúlt nappalok derekán

értetek/mindenkiért

KE

Nyomodba szegődtem

azon a reggelen

éhes vadként

—

nyomodba szegődtem

—

hívtál és küldtél

mint a tanítványok

KE

T i é d

amikor táncba hívsz

hangtalan

az álom

kigombolt éjjelen

égető tűz

fenyvesek sűrűje

árnymezőkön

testbe mártott

t i é d

KE

Vendégszöveg (2)

L. Simon Lászlónak
(kelemen*kontra*anonim@kor-e-mail.hu)

az ironikus narráció, az elidegenítő gesztus egyrészt kortörténeti kritika, másrészt védekezés is: csak így lehet elviselni az időnkénti dantei pokoljárást, a különböző színhelyeken átélt, a madachi *Tragedia* kiábrándultságához hasonló életérzést. A *nem lokalizálható* ugyanis az emberiség, benne a magyar sors közelmúltjának, a keresett egyetemes igazságnak a mikrotörténete, egy korszak hiteles láttelepe, egyfajta törekvés az élet értelmének felfejtésére. S mindez parodisztikus megközelítéssel, hiszen az önmaga cellafogságában

a mozdulatának száma

vergődő ember a születéstől a halálig számos „szerepben” keresi azt, ami *nem lokalizálható* (ugyanis a szívbe van írva), s képtelen kilépni önmagából (vagy csak hosszú út után sikerül neki), s belátni a kötetet záró Szent Lukács-i igazságot. L. Simon László kötetében ez a végtelen lét utáni vágyakozás számtalanszor megfogalmazódik. A költő ironikussá teszi a történelem megannyi *kóros elváltozását*,

azt hitte mint ahogy én is hittem

a szerkezete

az anyagiságába, önnön tudásába zárt elmét, amely úgy véli, mivel állandó anyagi valósággal van dolga, ezért pontosan tudja, mi az anyag. S hogy mi a szellem? Azt csak esetleg utólagosan, nagy nehézségek árán lehet felfedezni. A lírai alany tudja, hogy mindez épp fordítva van: csak a szellemiből kiindulva határozhatjuk meg metafizikailag, hogy mit jelent az anyagi. Az én határtalan, képzeletbeli

merülés közben

— nem lokalizálható —

a világ megértése

kiterjesztése, a cselekvések színtereinek, a tárgyi világnak az egymásra monitorozása, az emberi ütlehetőségek egyetlen eselekvő énbe való sűrítése érzékletessé válik. Az emberiség vonásainak, a számtalan lényegtelen, s ezért meggő próbálkozásoknak a felvillantásába beírja a költő a rendszerváltás előtti magyar sorsot is, a besűgásnak, a lehallgatásnak, a megfélemlítésnek és a kényszernek a korszakát. Megjelennek a belső viszályoknak, a nemzet önmagát felfaló vízióinak (a „polgárháború”-nak) a tragikus képei is, az elutasítás

gagarin tévedett

a halhatatlanság elérése

térben és időben

ironikus beszédmódjával pedig megidézi az okkultizmust, a jelen eltévelyedéseit, a tudományos-technológiai fejlődés problémáit, a bioetika, orvosi etika, az uniformizálás, a klónozás kérdéseit... A porba hullások és csalódások után, az önmagukba visszatérő elindulások, a sokszor egy helyben toporgások és az újra kezdések keserű emlékeivel megtalálja a keresett utat, s célba ér: „és észrevétl

KE

SZ. MOLNÁR SZILVIA

A Magyar Műhely találkozóról*

„Srácok! Én mennék. Mindannyian a Minisztérium kezében vagyunk. Üdv. Orbán”

A Magyar Műhely folyóirat tízéves fennállásának évfordulóján, 1972-ben Nagy Pál és Papp Tibor találkozót szervezett a műhely állandó munkatársainak a Párizs melletti Marly-le-Roiban. A találkozót két év múlva ugyanott megismételték, majd évente felváltva rendezték meg a Bécs mellett fekvő, ausztriai Hadersdorffban és a franciaországi Marly-le-Roiban. A hadersdorffi találkozót a Bujdosó házaspár szervezte Megyik János és Edit segítségével, a marlyiakat Nagy Pál, valamint a Papp Tibor és Zsuzsa. A találkozókra külföldi és magyarországi írókat, képzőművészeket és tudósokat hívtak meg a szervezők, de kívülről is lehetett jelentkezni: barátokat ajánlani, érdeklődőként részt venni, hátizsákosul az utolsó pillanatban beesni. A találkozók mindig egy-egy modern művészeti téma köré szerveződtek, felkért előadók vezették elő a kérdéseket és problémákat, melyeket aztán a résztvevőkkel közösen vitattak meg.

A találkozók történetéről sok mindent meg lehet tudni Nagy Pál memoárjából és Bujdosó Alpárnak a találkozók elméleti hozadékáról szóló könyvéből.¹ Nagy Pál személyes élettörténetének részeként beszéli el a találkozók történetét, a kronológiai rendben felépített memoárt azonban az emlékezet asszociatív mechanizmusa vezeti, ezért óhatatlanul kérdések maradnak az olvasóban egy-egy Műhely-esemény körül. Bujdosó könyve tervezettebb, koncepciója irodalomtudományi jellegű, a találkozók „elméleti hozadékát” szándékozik bemutatni, és ehhez mondanivalóját tematikus csoportokba rendezi: jelelmélet, művészetelmélet, avantgárd, vizuális költészet. A találkozót és a körülötte zajló történéseket (személyes és politikai konfliktusokat) Bujdosó alig említi, Nagy viszont részletesebben ír többről is – ugyanakkor meglehetősen szelektíven.

Mivel az események visszaemlékezésen alapuló elbeszélése a dolog természetéből fakadóan is szelektív, ezért tanulmányomban igyekeztem az összefüggésekre helyezni a hangsúlyt, összevetni az emlékeket

* A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program *Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

1 NAGY Pál, *Journal in-time. Él(e)tem 2*, Kortárs, Budapest, 2002; NAGY Pál, *Journal in-time. Él(e)tem 3*, Kortárs, Budapest, 2004; BUJDOSÓ ALPÁR: *Avantgárd (és) irodalomelmélet*, Magyar Műhely 113-114. (2000).

a levelezésekkel és más dokumentumokkal, mindvégig szem előtt tartva, hogy a belőlük kibontakozó tények legalább annyira konstruáltak, mint maguk az emlékek. Az egyes találkozókhoz összegyűjtöttem Bujdosó és Nagy hagyatékából a programokat és a résztvevők listáját, az eseményről szóló beszámolókat a napi- és hetilapokból (többnyire Pomogáts Béla tollából), valamint pontosítottam az előadások megjelenési helyeit (Bujdosó könyvében helyenként tévesen szerepel egy-egy lapszám). A találkozók témájához kapcsolódva igyekeztem kijelölni azokat az elméleti irányokat és tájékozódási pontokat, amelyek párhuzamosan zajlottak a hazaiakkal, vagy éppen azt megelőzve vetettek fel aktuális problémákat, kérdéseket.

AZ 1972-ES TALÁLKOZÓ MARLY-LE-ROIBAN: KORSZERŰSÉG/KORTÁRS IRODALOM

Az első találkozóról kevés a dokumentáció, mivel a szerkesztők ekkor még nem tervezték rendszeressé tenni az összefüggéseket, ezért nem is nagyon dokumentálták az eseményt: nincsen lista a résztvevőkről, nincsenek meg a jelentkezési lapok, egyedül a program maradt meg.² A résztvevők névsorát is a programból, a levelekből, a szerkesztők emlékeiből, valamint a találkozón készült fényképek alapján állítottam össze.

Az első találkozó 1972-ben Marly-le-Roiban abból az alkalomból szerveződött, hogy a Magyar Műhely megünnepelte tízéves fennállását. Az ötlet Nagy Páltól és Papp Tibortól származott, akik az állandó munkatársakkal együtt szerettek volna ünnepelni. Az első találkozó végül annyira jól sikerült, hogy 1974-től kezdve évente megrendezték, felváltva Marly-le-Roiban és Hadersdorfban. Az 1974-es második találkozóról útban hazafelé az autóban Bujdosóék és Megyikék találták ki, hogy legyenek ezentúl találkozók a Bécs melletti Hadersdorfban is, mert Marlyban nem lehetett évente megkapni azt a házat, ahol az első két találkozó lezajlott.

A találkozók azért emelkedtek ki a többi emigráns szellemi kör konferenciái közül, mert bár több emigráns is rendszeresen hazajárt már a hetvenes években, közös szakmai beszélgetésre kevés alkalom adódott hazai és külföldön élő magyar írók és művészek között, és a nyugati magyar konferenciák közül mindig Marlyba, valamint Hadersdorfba érkezett a legtöbb magyar író, költő, képzőművész, irodalomtörténész, teoretikus. Nagy Pál az első találkozó kapcsán kiemeli, hogy a Műhelyéhez hasonló „kizárólag irodalmi-művészeti kérdésekkel foglalkozó” konferenciasorozat nem volt az emigrációban, szerinte ennek köszönhető az első Magyar Műhely-találkozó sikere is, melyen emlékei szerint több mint ötvenen vettek részt.³

A találkozók előre meghatározott téma köré szerveződtek, kivéve az első hármat, melyeknek még nem volt szorosan meghatározott témája, csak annyiban, hogy mindig a „modern” és „korszerű” irodalom került terítékre. Az előadások mellett minden jelentkezőnek lehetősége volt bemutatnia egy-egy alkotását, vagy beszélnie arról, hogy éppen mivel foglalkozik, milyen kérdéseken, problémákon gondolkodik – ez később a tematikus találkozók programjának is része maradt.

2 NAGY, *Journal in-time* 2, 259.

3 *Uo.*, 260.

A találkozók rendszeresen a Magyar Műhely Munkaközösség zártkörű megbeszélésével kezdődtek. A program keveset árul el ezekről a megbeszélésekről; legtöbbször olyan gyakorlati kérdésekről folytak tárgyalások, mint például problémák, tervek, publikációs kérdések, magyarországi közlés, könyvkiadás, a külföldön élő magyar írók antológiája körüli huzavonák, a terjesztés problémái, a Magyar Műhely külföldi és hazai kapcsolatai, a Magyar Műhely és Magyarország kapcsolata, a Magyar Műhely más magyar nyelvű avantgárd lapokkal való viszonya, a könyvkiadás és a nyomdai problémák megvitatása.

Már az első találkozó előadóinak névsora összetett az érintett művészetek és tudományágak szempontjából, író, költő, fordító, nyelvész, festő és szobrász beszélgetett egymással a „modern” és „korszerű” irodalomról, művészetről. A bemutatott művekről az első találkozón nem készült lista (a későbbiekben is csak nagy ritkán), de a Magyar Műhely 43-44. számában a rövid hírek között a szerkesztők beszámolnak az eseményről, valamint ugyanebben a számban olvasható Bujdosó Alpár és Megyik János közösen írt esszéje a művészetről, amelyet az első találkozón olvastak fel.⁴

A *semmi konstrukciója* egy hosszú beszélgetéssorozatból született, és művészetfilozófiai problémákat feszeget, elsősorban arra a kérdésre keresve a választ, hogy a műalkotás mint komplex jel honnan nyeri struktúráját, miként áll össze autonóm rendszerré. Bujdosó a találkozókról írott könyvében azt mondja, hogy a művészet lényegéről szóló kérdések folyamatosan foglalkoztatták őket, főleg ismeretelméleti szempontból, ugyanerről a témáról írt később Beke László 1976-ban és Erdély Miklós 1980-ban.⁵

Az 1971-ben alapított Kassák-díjat az 1972-es első találkozón osztották ki először: Bakucz Józsefnek és Szentjóby Tamásnak 1971-re, Jovánovics Györgynek és Oravecz Imrének 1972-re. A Magyar Műhely az alkalomra meghívta Oraveczet Marlyba, hogy személyesen adhassák át neki a díjat, de Oravecz nem tudott elmenni, mert nem kapott útlevelet (a Művelődési Minisztérium indoklás nélkül küldte vissza a műhelyesek meghívólevelét). Oravecz a meghíváskor még nem tudta, hogy Kassák-díjat fog kapni, ennek ellenére turistaútlevelet igényelt, amelyet végül június 29-én kapott meg, négy nappal a találkozó vége után. Nagy Pálnak írott levelében az iránt érdeklődik, hogy tényleg Kassák-díjat kapott-e, mert ahogy írja: itthon már híre ment. A díjat végül ősszel vette át, amikor londoni kerülővel Párizsba utazott.⁶

AZ 1974-ES TALÁLKOZÓ MARLY-LE-ROIBAN: KORSZERŰSÉG / KORTÁRS IRODALOM

A Kassák-díj körüli problémák a második találkozón továbbgyűrűztek, a hazai vezetés ugyanis nem járult hozzá Erdély Miklós díjához, míg Tandori Dezsőét örömmel üdvözölte. Nagy Pál 1974. október 14-én

4 Bujdosó Alpár – MEGYIK János: *A semmi konstrukciója*, Magyar Műhely 43-44. (1974), 33-39. *A semmi konstrukciójáról* részletesebb elemzés Sz. MOLNÁR Szilvia, *Szavak visszavonulóban – Bujdosó Alpár intermediális művészete*, Ráció, Budapest, 2012, 130-135.

5 BEKE László, *Az alkotó interpretációtól az interpretáció tagadásáig*, Magyar Műhely 49. (1976), 52-59; ERDÉLY Miklós, *Tézisek az 1980-as Marly-i konferenciához*, Magyar Műhely 60-61. (1980), 1-3.

6 Oravecz Imre és Nagy Pál levelezése, Magyar Műhely-hagyaték, Petőfi Irodalmi Múzeum [PIM].

írja Bujdosónak felháborodva, hogy a minisztérium „nem engedélyezte” Erdélynek, hogy elfogadja a díjat. Váratlanul érte a műhelyeseket ez a „pofon” Magyarország részéről, jóllehet ekkor már zajlottak a viták a hazai publikálás és a készülő nyugati magyar irodalmi antológia körül.⁷ Bujdosó 1974. november 10-én írja Nagy Pálnak pesti útja után, hogy Tóth Gyula ugyan megadta az engedélyt Erdélynek az utazásra, de a Belügyminisztérium utólag megvonta: „[Megyik] János beszélt velem, a minisztérium (Tóth Gy.) hozzájárult a találkozóra való kiutazáshoz, de a belügy nem adta meg az útlevelet: kommentár nélkül. [Erdély] Miklós szerint: liberálisok és sztalinisták ellentéte.”⁸

Szőnyi Tamás az állambiztonsági jelentések alapján másképp látja az eseményeket: „a Magyar Műhely (Tandori Dezsővel megosztva) Erdély Miklósnak ítélte a lap indulásának tizedik évfordulóján alapított Kassák-díjat, melyet Tóth Gyula a minisztérium nevében meg akart fűjni, de a folyóirat nem tűrt beavatkozást”.⁹ Béládi Miklós a nyugati magyar irodalomról írt minisztériumi jelentésében szintén megemlíti az affért, amely „megzavarta a dialógus kialakult rendjét”.¹⁰

A megzavart dialógus nem kedvezett sem a hazai publikálásnak, sem annak, hogy az antológia időre megjelenjen. 1975-ben aztán Haraszty István Kassák-díjával folytatódott az állóháború: Tóth Gyula nem adott engedélyt Harasztyinak, hogy elfogadja a díjat.¹¹

A második találkozó résztvevőiről sem készült még lista, így ennek névsorát is visszaemlékezések és fényképek alapján állítottam össze. Ezen a konferencián vett részt először Béládi Miklós, aki ugyan sosem kedvelte meg sem Erdélyt, sem Szentjóbót, sem performanszművészetüket, ám a „neoavantgárd irodalommal” nemcsak hogy kibékült, de egyik első hazai szakértőjeként neki köszönhető a Magyar Műhely vizuális költészetének irodalomtörténeti kánonba emelése.

A marlyi konferencia anyagából semmi sem jelent meg a folyóiratban, a 45-46. számban a rövid hírek között azonban olvasható beszámoló a találkozóról.

AZ 1975-ÖS TALÁLKOZÓ HADERSDORFBAN: KORSZERŰSÉG / KORTÁRS IRODALOM

Az 1975-ös találkozót a Bujdosó házaspár szervezte. Bujdosó Zsuzsának köszönhetően alapos dokumentáció maradt fenn minden hadersdorfi találkozóról: program, jelentkezési lapok, levelezés, résztvevők

7 Az erről szóló tanulmányom (*A Magyar Műhely és az emigráció*) a *Partitura* (Érsekújvár–Nyitra) című folyóiratban van sajtó alatt.

8 Bujdosó Alpár és Nagy Pál levelezése, Magyar Műhely-hagyaték, Petőfi Irodalmi Múzeum.

9 SZŐNYEI Tamás, *Titkos írás*, I., Noran, Budapest, 2012, 1026.

10 Vö. Sz. MOLNÁR Szilvia, *A Magyar Műhely a magyar irodalom történetében. A hazai recepció kezdetei*, Magyar Műhely 161. (2012), 75-82.

11 Nagy Pál írja Bujdosó Alpárnak 1975. július 28-án, hangsúlyozva, hogy Papp Tiborral együtt nem mennek el az anyanyelvi konferenciára: „Tóth levele is befutott, hogy Haraszty nem fogadhatja el a K-díjat - szóval van miért fűjni”. (A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.)

listája külön és szobabeosztás alapján. Sajnos az 1975-ös résztvevők listájának utólag utólag nyoma vett, ezért ezt a névsort is rekonstruálnom kellett a meglévő jelentkezési lapok, valamint visszaemlékezések és fényképek nyomán, így korántsem teljes. Az 1975-ös találkozón Kassák Lajosné is részt vett (Hadersdorfba aztán rendszeresen el is járt). Korábban érkezett pár nappal, és a Petersplatzon egy hotelban szállt meg, majd a többiekkel együtt kiköltözött a hadersdorfi Schweizerhausba, amely az évek során a találkozók állandó színhelyévé vált. A Kassák-díjat valójában ő alapította,¹² és szívügyének tartotta, úgy beszélt róla egyik levelében, mintha az „Kasi” és az ő gyermeke lenne.¹³ A levelezésből ugyanakkor az is kiderül, hogy a Magyar Műhely szerkesztői sokszor elfelejtették közölni „Klárikával” a díjazott(ak) nevét, aki több levelében is neheztelt emiatt. Nagy Pál úgy emlékszik vissza a jelöltek kiválasztására, hogy bár ők hárman döntöttek el, „Kassáknéval minden esetben konzultáltak”, Schöfferral csak azért nem, mert szerintük nem ismerte a kortárs magyar irodalmat¹⁴ (a díjat fele-fele arányban kapták képzőművészek és írók). Az események a szerkesztők döntésének autoriter voltáról árulkodnak, Nagy Pál hosszan idézi Kassák Lajosné levelét, amelyben számon kéri a szerkesztőkön az elfogulatlan szakértő bevonásának hiányát a jelölésben. Nagy Pál ezt azzal magyarázza, hogy „Klárikát is elkapta négyszemközti beszélgetésre valamelyik hazai mélymagyar”, ami akár igaz is lehet, azon a tényen akkor sem változtat, hogy a Kassák-díjazottokról szóló döntéseket a három szerkesztő hozta meg, és ezt a szerkesztőségi levelezés is alátámasztja.¹⁵ A Kassák-díjak utólagos értékelése viszont nem Kassákné aggodalmát, hanem a műhelyesek szakmai hozzáértését igazolta, ma már minden egyes díjazott neve része az adott művészet-, irodalom- és művelődéstörténeti kánonnak.

Az első hadersdorfi találkozó szervezését élénk levelezés előzte meg a meghívottak és a meghívandók listájáról, illetve kiutazási esélyeiről, aminek az is oka lehetett, hogy a helyszín magyarországi közelsége miatt a szervezők még több hazai résztvevőre számítottak. Nagy Pál meglepetten újságolja Bujdosónak 1975. május 27-én, hogy se Kormos István, se Parancs János, se Pomogáts Béla nem jön, mert kiutazásuknak az az ára, hogy utána részletesen be kellene számolniuk a találkozóról.¹⁶ Nagy alig akarja elhinni a hírt, hogy ez tényleg így megy. A levélben nem is az az érdekes, hogy fent nevezettek nem akartak jönni, mert végül mind a hárman ott voltak Hadersdorfban, hanem az a tény, ahogyan Nagy Pál 1975-ben még rá

12 A Kassák-díjat 1971-ben alapította Kassák Lajosné, Schöffler Miklós szobrászművész és a szerkesztők (Márton László, Nagy Pál és Papp Tibor), a Kassák Lajos Kör, a díj alapjául szolgáló alapítványt pedig Párizsban jegyeztették be 1972 januárjában. Nagy Pál erre így emlékszik vissza: „Ma már nyugodtan megírhatjuk, hogy a Kassák Lajos díjat Kassák Klári alapította. A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején Klári elég sok eredeti Kassák-művet (metszetet, olajképet) hozott Nyugatra (még csempésznie sem kellett, a hivatal egy-kettőre ráütötte a művekre a »minta érték nélkül« pecsétet...), s adott el. Egy alkalommal – éppen Svájcból jött vissza – megpendítette, hogy nem akarunk-e, Kassák emlékére, valami díjat alapítani. Hát persze, hogy akartunk. Klári erre nagyobb összeget adott át, svájci frankban.” NAGY, *Journal in-time* 2, 256.

13 Kassák Lajosné levele Bujdosó Alpárnak, 1975. február 16. (A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.)

14 NAGY, *Journal in-time* 2, 257.

15 A szerkesztőségi levelezés Bujdosó Alpár tulajdonában van.

16 A levél Bujdosó Alpár birtokában van.

tudott csodálkozni az elhárítás ezen formájára, márpedig baráti levelezésről van szó, nem hivatalosról, tehát őszinteségéhez nemigen fér kétség. Azok az emigránsok, akik nem élték meg nap mint nap az ellenőrzést és a büntetéstől való félelmet, pusztán hallomásból, elbeszélésekből értesültek róla, hasonló képet alakíthattak ki magukban Magyarországról, mint a hazaiak a nyolcvanas évek Amerikájáról: amikor hirtelen találkoztak vele, csomó minden ismerős volt a filmekből, csak éppen semmi közük nem volt a valósághoz.

Nagy Pál 1975. május 3-án hosszú levélben számol be Bujdosónak budapesti útjáról, amely felér egy kortárs tablóval a magyarországi irodalmi és művészeti életről.¹⁷ Járt Tóth Gyulánál, ahol megismerkedett az akkor még a minisztériumban dolgozó Pete Györggyel. A tizenhat meghívottból négy-öt embert fognak szolgálati útlevelemmel kiengedni. Bekével is találkozott, aki valószínűleg nem jön a találkozóra, mert éppen Szentjóbynak rendez kiállítást a Fiala Művészek Klubjában. Szentjóby továbbra is ki akar vándorolni. Béládi és Pomogáts jövelele viszont biztos (feleségekkel együtt), Szabolcsi Miklós is őket javasolta. Erdély jönne, próbál is útlevelet szerezni, de Tóth Gyula azt mondta Nagy Pálnak: Erdély ügye a „belügyben akadt el” (a levelezések alapján ez többször visszatérő hárítás volt Tóth részről). Harasztyt is hívta, de nem valószínű, hogy el tud jönni, mivel a saját kiállítására sem engedték ki Németországba, ahogyan Fajó Jánost sem. Harasztyt esélyesnek jelöltnek tartja a Kassák-díjra. Nagy László és Tandori nem jön, utóbbi azt állítja magáról, hogy nem az a „konferencia-ember”. Labancz Gyula, Parancs János és Kormos István jönne. Rába György rövid habozás után azt mondta, hogy inkább nem jön, mert ötödszörré már nincsen kedve végigcsinálni az útlevele-tortúrát. Ilia Mihályt most váltották le a Tiszatájánál, nem hiszi, hogy kiengednék. Sík Csabát viszont saját felelősségére meghívta, mivel szereti a Műhelyt, és valószínűleg ő lesz Kardos G. György utóda a Magvetőnél, ráadásul Béládi szerint szorgalmazni fogja a kint élők kiadását. Meghívta még Romváry Ferencet is, a pécsi Modern Képtár és egyéb kezdeményezések (Csontváry Múzeum, Vasarely Múzeum) „lelkét”. Mivel szolgálati útlevele van, és éppen Bernben lesz, valószínűleg eljön. Ezekon túl Nagy Pál beszámol még arról is, hogy Tóthnál szó volt Bakucz József kötetéről,¹⁸ de Tóth sem tud róla semmit, szerinte szintén a belügyben akadt el a dolog. Megígérte, hogy utána néz. Beszélt még Lőrincze Lajossal és Szabó Zoltánnal (a Magyarok Világszövetsége [MVSZ] új főtitkárával), és Tóthtal együtt mind megígérték, hogy tesznek valamit a hazai publikálás ügyében.

Ez volt az első találkozó, amelyen Pomogáts Béla is részt vett; ettől kezdve minden találkozáson jelen volt, és szorgalmasan tudósított magyarországi lapokban (1976-tól kezdve az Élet és Irodalomban és a Magyar Hírlapban). Az 1975-ös találkozáson felkérték, hogy beszéljen a szerkesztésében készülő avantgárd dokumentumgyűjteményről. Baránszky Jób László az amerikai avantgárd irodalomról és kortárs irányairól beszélt előadásában.¹⁹ Az előadások közül azonban egyedül Kibédi Varga Ároné jelent meg a Magyar Műhely 48. számában, a lap végén pedig beszámoló olvasható a találkozóról. *Irodalom és korszerűség* címmel megjelent írásában Kibédi Varga a korszerűség fogalmát író és kora viszonyából közeli meg, az író viszonyából a hagyománnyal és kora új vonásaival. Elvetendő hagyományként nevezi meg

17 A levél Bujdosó Alpár birtokában van.

18 Erről bővebben lásd Sz. MOLNÁR, *A Magyar Műhely és az emigráció*.

19 1975. április 7-én kelt levelében írja meg előadása címét Bujdosó Alpárnak. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

a nemzeti témákat; a realizmust; a happy endet; a romantikát és a költészetet. Ezekkel szemben olyan újításokra hívja fel a figyelmet, mint a nyelv problematizálódása (Ionescu, Beckett és Joyce példáján), a demokratizálódó művészet (a Living Theater, a happeningek és a popköltészet példáján) és a tudományok átrendeződése („a természet radikálisan új megvilágítása” által). A korszerűséget a kor problémáinak felismerése jelenti: „A kortársakban a kor problémái csak úgy tudatosodnak, [...] ha korukban mindig jelen vannak.”

AZ 1976-OS TALÁLKOZÓ MARLY-LE-ROIBAN: MODERN IRODALOM ÉS KÉPZŐMŰVÉSZET

Az 1976-os találkozónak a modern irodalom és a modern képzőművészet volt a témája, és a programban meghirdetett előadásokon kívül (Bakucz József: *A nyelv előtti nyelv*, Petőfi S. János: *Interpretáció - szövegelmélet - irodalomelmélet* és Fónagy Iván: *Gondolatalakzatok, gondolati formák*) még Horányi Özséb is tartott egy előadást *Adalékok a vizuális szöveg elméletéhez* címmel (1976. április 5-én kelt levelében²⁰ ugyan lemondta a szereplést, de végül mégis sikerült elmennie), így a program három strukturalista témájú előadást is kínált a hallgatóságnak. Pomogáts beszámolója szerint az előadásokat követő viták a szövegelmétről folytak, „szöveg és irodalom” viszonyáról, a „neoavantgárd szövegirodalomról”, a második és harmadik nap délutánján pedig műhelymunka zajlott: Bakucz József, Bujdosó Alpár, Dedinszky Erika, Kemenczky Judit, Kibédi Varga Áron, Nagy Pál, Orbán Ottó, Papp Tibor, Perneczky Géza és Thinsz Géza mutatták be műveiket, valamint Márton László olvasott fel *Finnigens Wake*-fordításából.²¹ Ezek az előadások nem jelentek meg a folyóiratban, a Magyar Műhely hagyatékában azonban megtaláltam annak a beszédének az írott változatát, amelyet a Magyar Műhely Munkaközösség összejövételén mondott. A Műhely eredményeiről számolt be: hazai irodalomtörténészek felfigyeltek a lapra, sikerült kinevelni egy nemzedéket, és hazai irodalomkritikusokkal működnek együtt. Itt jelenti be azt is, hogy Magyarországon antológia készül Béládi Miklós szerkesztésében a nyugati magyar írók műveiből. Az eredményeken kívül azt is hangsúlyozza még: „arra jók ezek a találkozók, hogy - bármi szerényen is - irodalmi életet éljünk”, amire az emigrációban a szétszórtságból következően csak kevés lehetőség adódik.

A modern irodalomról és művészetről szóló vita első napját szokatlan módon egy népdalest zárta,²² aminek alapvetően demonstrációértéke volt: a legtöbb vád az emigráció részéről éppen azért érte a Magyar Műhelyt, mert száműzte programjából a népi-nemzeti tematikát. Nagy Pál bevezető beszédében ki is tér az őket ért vádra: „Az új művészetet, az avant-garde-ot sokan gyökértelen divatnak tartják, amely saját hagyományát szembe állítja a nemzeti hagyományokkal... [...] amiért egy-egy nemzedék vagy irányzat másként él a nemzeti hagyományokkal, még nem biztos, hogy hazaárulónak, nemzetietlennek tekinthető.”

20 A levél Bujdosó Alpár birtokában van.

21 POMOGÁTS Béla, *Találkozó Marly-ban*, Élet és Irodalom 1976. július 31.

22 A hazai művészcsoporthoz külföldi fellépését a Magyarok Világszövetsége szervezte és bonyolította, ez része volt propagandamunkájának.

Az 1976-os Kassák-díjat annak a Nagy Károlynak adományozták, aki az anyanyelvi konferencia egyik kezdeményezője volt, és talán a legtöbbet tette a szórványban élő magyar gyerekek anyanyelvi taníttatásáért, miközben a Magyar Műhely-emlékérmet Kemenes Géfin László kapta. Vagyis ugyanazon alkalmalmmal tüntettek ki konzervatív szemléletű egyetemi tanárt és avantgárd költőt.

A találkozó pozitív visszhangja különösen előnyös volt a magyarországi kapcsolat szempontjából. Papp Tibor levélben számol be Nagy Pálnak 1976. július 17-én budapesti útjáról: Tóth Gyulával vacsorázott, aki nagyon meg volt elégedve a találkozóval, Béládi szerint is jó jelentést fog írni. Publikáció ügyében azonban elzárkózott a konkrét választól, mondván, hogy a Központi Bizottságban ősszel fogják tárgyalni a dolgot, de jó lenne, ha Papp addig is felhívna Aczél Györgyöt. Szerdán Pomogáts és Béládi vacsorázott náluk, és Pomogáts följegyezte, hogy mi mindent fordítottak magyarról franciára. Papp Budapesten szerzett információit július 25-én egy Magyar Hírlap-beli cikk erősítette meg, amelyben Pomogáts kifogástalan stílusban dicsérte a Magyar Műhelyt („korrekt kapcsolatot tartanak tartanak fenn a hazai élettel és irodalommal, cselekvő szerepet játszanak a nagyvilágon szétszórt magyarság összefogására alapított anyanyelvi konferencia munkájában, és külföldön is eredményesen képviselik a magyar irodalom ügyét”). A találkozóról ugyan Pomogáts egy szó sem ejtett, viszont kiemelte a műhelyesek magyarkultúra-közvetítő szerepét Franciaországban, és megnevezte azokat a Philippe Dôme-fordításokat, amelyek a magyar irodalomból francia nyelven a Magyar Műhely jóvoltából eddig megjelentek (Pilinszky-versek, Kassák Lajos: *A ló maghal és a madarak kirepülnek*, valamint Szentkuthy Miklós *Praejének* egy fejezete).

A hazai publikáció ügyében a szerkesztők egy memorandumot nyújtottak be Aczél Györgynek,²³ amiről Czigány Lóránt is megemlékezik naplójában, 1976. július 1-jén: „A zártkörű értekezleten a Műhelyesek bejelentették, hogy felvették a kapcsolatot Aczél Györggyel – memorandumot intéztek hozzá a nyugati magyar irodalom hazai recepciója ügyében.”²⁴

A memorandumot Nagy Pál és Papp Tibor személyesen adták át Aczélnek, amelyben a hazai nyilvánosságból való kizártság feletti csalódottságukon túl konkrét kéréseket is megfogalmaznak a műhelyesek: 1) a nyugati magyar írók műveiből készülő antológia megjelenését még 1976-ban; 2) nyugati magyar írók könyveinek rendszeres, évi egy-két megjelenését 1976-tól kezdődően (kezdvve a Magvető fiókjában heverő Bakucz-kötettel); 3) a külföldön idegen nyelven a magyar kultúráról már megjelent tudományos munkák hazai magyar nyelvű kiadását; 4) hogy a hazai és külföldön élő írók, művészek és szakemberek kapcsolatba léphessenek magyarországi kollégáikkal; 5) hogy őket hazai tudományos konferenciákra és művészeti kiállításokra hívják meg; 6) hogy műveikről folyóiratokban, szaklapokban kritikák és recenziók születhessenek; 7) hogy a Magyar Műhely vidéki és budapesti könyvesboltokban kapható legyen; 8) hogy a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat egyszerűsítse az addigi meglehetősen bonyolult előfizetési rendszert a Magyar Műhely megrendelésére vonatkozóan (egy szóbeli megállapodás szerint kétszáz hazai

23 Memorandum Aczél Györgynek a nyugaton élő magyar írók és művészek ügyében. A keltezés: 1976. április 12. Négyen írták alá: Bujdosó Alpár, Megyik János, Nagy Pál és Papp Tibor. A memorandum Bujdosó Alpár tulajdonában van.

24 A zárt ülésen Tóth Gyula is részt vett, derül ki Czigány naplójából (1976. július 3.): Czigány Lóránt, *Írók, tehát vagyok. Emigráns napjaim múltása, 197–1981*, Kortárs, Budapest, 2005, 392.

előfizetője lehet a Magyar Műhelynek); 9) végezetül kéri, hogy a könyvtárakban ne kezeljék zárt gyűjteményben a Magyar Műhelyt, ha már egyszer előfizetni lehet rá.

A memorandum az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya (TKKO) alosztályvezetőjének, Rátkai Ferencnek az asztalára került, aki az 1976. szeptember 17-én kelt (az emigrációs politikáról készült előterjesztés tervezetéről szóló) feljegyzéséhez mellékelte a memorandumra adott választ.²⁵ A legnagyobb baj Rátkai szerint a művek színvonalával van: „legfeljebb közepes produkciókkal számolhatunk” a lapban. Az avantgárd irány és a vizuális alkotások kapcsán a következő problémát fogalmazza meg: „A Magyar Műhely például lojális és progresszívnek is mondható, ám oly mértékben magán viseli léte, működése sajátos körülményeinek jegyeit, hogy ezek már hazai »integrálódását« is nehezítik.” Vagyis a baj az, hogy a Műhely szembemegy a „hazai realista törekvésekkel”. A műhelyesek kérése a kritikai visszhangot érintően pozitív fogadtatásra talált, Rátkai javasolja egy nagyobb tanulmány elkészítését a Magyar Műhelyről az Irodalomtörténet című folyóirat számára („Nagy Péter majd lehozza” megjegyzéssel). Művek publikálása azonban csak „kulturális lapokban” lehetséges, és Rátkai inkább a szerzői kötetek mellett teszi le voksát, semmint a demonstratív jellegű antológia mellett. A hazai meghívások ellen sincsen kifogása, azonban külföldi magyar csak nemzetközi rendezvény keretében jöhet Magyarországra, szögezi le. A Magyar Műhely lapszámainak újságosoknál történő árusítására nem lát lehetőséget, szerinte elégedjenek meg a műhelyesek a hazai megrendelésekkel (amit azonban nyilvánosan hirdetni szintén nem lehet, csak a postán keresztül közzé tett előfizetési felhívásra van lehetőség). Az avantgárd irodalom befogadására vonatkozó kérésüket a sejtelmes hangzású „integrálódási kérdéskörbe” utalja Rátkai. A könyvtárakban való jelenléttel kapcsolatban azt javasolja, hogy azok a könyvtárak, amelyek előfizetik a lapot, az olvasóteremben tegyék hozzáférhetővé.

AZ 1977-ES TALÁLKOZÓ HADERSDORFBAN: A KÖZÖS MŰ

Az 1977-es találkozó több szempontból is kiemelkedik a találkozók történetéből. Ezen a nyáron éleződött ki a viszony a hazaiakkal a nyugati magyar költészeti antológia megjelenése körüli huzavona miatt, mivel ebben az évben anyanyelvi konferenciát is tartottak Budapesten (augusztus 8-13.), ahonnan a műhelyesek testületileg szándékoztak távol maradni, ha nem jelenik meg a konferenciára a *Vándorének*.²⁶

A találkozó témája a közös mű volt, amely a Magyar Műhely egyik legsikeresebb kísérletének bizonyult, még több év múlva is készültek kollektív alkotások munkatársi körben. Ebben az évben hívták meg először az Új Zenei Stúdiót, a progresszív zene népszerű hazai együttesét, akik aztán rendszeres látogatói lettek a találkozóknak, és munkatársai a Magyar Műhelynek.

Közös mű alkotásának volt már hagyománya a Magyar Műhely történetében 1977 előtt is, a legtöbb kollektív munka Bujdosó Alpár nevéhez fűződik: Megyik Jánossal az 1972-es marlyi találkozón olvasták fel közösen írt esszéjüket, *A semmi konstrukcióját*, és az 1970-es évek elején német nyelvű hangjátékokat

25 Magyar Országos Levéltár, MSZMP KB TKKO, 288. f. 36/1976/33. ő.e.

26 Erről bővebben lásd Sz. MOLNÁR, *A Magyar Műhely és az emigráció*.

vettek fel osztrák barátaikkal (többek között Friedrich Hahnnal, Anton Veverkával). Maurer Dórával közösen készült a *Worte* című alkotás (1973), amely Bujdosó Alpár *Irreverzibilia Zeneon* című könyvében látható. Nagy Pállal együtt alkotta Bujdosó a *Bormes* című hangjátékot (1978), ezt mindösszesen egyetlen magnószalag őrzi, az is hiányosan.²⁷ A *Vízalatti tekercs* (1977) néven elhíresült mű Bujdosó Alpár, Kibédi Varga Áron, Nagy Pál, Papp Tibor és Petőfi S. János közös munkája, az 1977-es találkozón mutatták be.²⁸ Ezen kívül közös műve készült még Bujdosónak Csutak Magdával *Szöveg fából, vaskarikából I-II.* címmel, ezek aranyozott porcelánfragmentumok, melyekre Bujdosó-szöveg került, majd Csutak a porcelántáblát szétverte és újra összeillesztette. A *kötchei iratok*at Nagy Pállal együtt írta Bujdosó, 100 darab számozott példányban jelent meg, valamint a Magyar Műhely 119. (2002) számában is olvasható.

Az 1977-es „találkozón ott volt Megyik János és Jovánovics György munkája, a mi ötünké, Bakucz József és amerikai barátjáé. Dedinszky Erika és Rektenwald Zsóka csak a következő találkozóra hozták el közös művüket. Az amerikaiak, Vitéz Gyurka és a többiek nem csináltak ilyet, ők teljesen szkeptikusak voltak a közös művel kapcsolatban. Pátkai Ervinnek volt még munkája francia barátaival, és Erdély Miklósnak, aki Indigó nevű körében sok fiatallal dolgozott együtt. Ilyen közös művük a *Möbius-szalag*.”²⁹

A közös mű problematikája akkortájt vetődött fel, amikor a Magyar Műhely szerkesztői és munkatársai közül többen is vizuális költéssel kezdtek foglalkozni. A műalkotás határai a vizuális szövegekben átrendeződnek, a különböző médiumok, nyelv és kép keverhetősége új dimenziókat nyitott meg az alkotás előtt. Ilyen új dimenzióknak bizonyult az alkotás befejezetlenségének és folytathatóságának, újraalkothatóságának tapasztalata is. A *hadersdorfi találkozó mint kollektív munka* maga is egy közös alkotás, azoknak a vitáknak a montázsolt változata, amely a közös művek bemutatását követte.³⁰ A kollektív alkotással való foglalkozás valójában az ecói nyitott mű elméleti koncepciójának, a „befogadó mint társalkotó” koncepciójának kipróbálását jelentette.³¹ Az együttalkotásnak többféle variációja is megvalósult: *A semmi konstrukciójának* beszélgetésből született szövege, a *Bormes* egymással vitatkozó, egymásra felelgető dialógusa, a *Vízalatti tekercs* levélben továbbküldött, utólagos hozzáírások során épülő szövege,³² anyagra írt szöveg roncsolása és újraalkotása, valamint olyan médiumok is szerepeltek a találkozón, amelyek eleve közös alkotásként születnek, ilyen a film és a zenemű.

27 A hangszalag Bujdosó Alpár tulajdonában van.

28 Legutóbb a Petőfi Irodalmi Múzeumban (*A Betűk kockajátéka - A párizsi Magyar Műhely öt évtizede*, 2012) és a Vasarely Múzeumban (*Paris - Vienna - Budapest Transfer*, 2012) mutatták be. Részleteiben Bujdosó Alpár *Irreverzibilia Zeneon* című könyvében (Magyar Műhely, Párizs, 1985) jelent meg.

29 Az interjú 2008 telén készítettem Bujdosó Alpárral a házaspár bécsi otthonában. Az interjú a PIM hangtára őrzi.

30 *A hadersdorfi találkozó mint kollektív munka*, Magyar Műhely 54-55. (1978), 1-16.

31 Vö. Umberto Eco, *Nyitott mű* [*Opera aperta*, 1962], több kiadásban is (legutóbb Európa, Budapest, 2006).

32 1977 januárjában kezdték el a közös művet egymásnak küldözgetni, ebben a sorrendben: Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor, Kibédi Varga Áron, Petőfi S. János. A végére még azt tervezték, hogy Megyik János pálcikaszerkezetbe építi az egészet, de ez végül elmaradt.

Az antológia miatt a hazaiakkal kialakult feszültségre Czigány Lóránt emlékszik vissza részletesebben. Őt a közös mű elmélete és gyakorlata jobbára hidegen hagyta, helyette a magyar küldöttség viselkedése kötötte le figyelmét:

[Június 29.] Ma érkezik a hazai delegáció, az Anyanyelvi Konferenciát készítik elő, s lobogtatják a legújabb Kortárs-számot, benne nyugati magyar alkotók írásai, s cikkek a külföldi magyarságról. Bujdosóéknál, afféle kerti mulatságon, a delegáció hivatalos vezetőjével, Molnár Istvánnal beszélgetek, aki a Magyarok Világszövetségének az alelnöke, sima ember, aránylag prezentábilis diplomata. A Művelődésügyi Minisztériumot bizonyos Menyhért Jenő képviseli. Az óvatosság ellenére is kiderül, hogy ő is újhelyi diák volt, tartózkodóan bratyizunk tehát; az új emberek kicsit jobbak, mint a régiek.

[Június 30.] Délelőtt zártkörű Magyar Műhely »prolitbüro« ülés. Győzködöm a Műhelyeseket, hogy jobb a folyóiratközlés, mint amilyen az antológia gettója lenne. Először is azért, fejtegetem, mert akkor nem lehet mindenkit együtt és egyszerre kivonni a forgalomból, ha megváltozott szelek fújdogálnak, másodszer pedig a folyóiratokban nem lesz mindenki annyira szem előtt, mint együtt lenne.

[Július 2.] A hazai delegáció viselkedéséből feszültségek születnek. Tegnap este például November Éva Magyarországról készített dokumentumfilmjét tüntetően nem nézték meg. Viszont Kemenes Géfin élesen szatirikus versezetét, ami egyenes adásban a kommunista rendszer ellen irányult, nem tisztelték meg tüntető távollétükkel, s ez feloldotta az élesedő feszültséget. A Műhelyesek egyébként túlzásba viszik a modernkedést, reggeltől estig folyik az ernyedetlen fejtágítás. Ezért este inkább megkínálom francia cigarettával a tisztelettudóan félrehúzódo követtségi sofírt, és igyekszem belekukucskálni a fejébe. Hogyan került ilyen „bizalmi” állásba? „Proli gyerek vagyok” – ahogy ő mondja, s hiába óvatoskodóbb, mint az appartcsikok, beszélgetésünk túl hosszúnak tűnik feletteseinek, s aludni küldik azzal, hogy reggel korán kell kelnie.

[Július 3.] A hazai delegációt megebédeltetik a követtségen... Délután visszajönnek Megyikékhez, ahol viszont mi ebédünk. Nagyon „pozitívnak” hangzanak: támogatni kívánják a Magyar Műhely terveit, és mondjuk két év múlva sor kerülhetne a Magyar Műhely munkaközösségi rendezvényére valahol Magyarországon. Azt is jó néven vennék, ha a Magyar Műhelynek lenne bécsi csoportja, szemben a „reakciós” Bornemisza Péter Társasággal.³³

1977-ben új emberek kerültek a hazai küldöttek közé. Ahogy arról Czigány is megemlékezett, Tóth Gyulát váltotta Menyhért Jenő az Oktatásügyi Minisztériumtól, Szabó Zoltán helyett pedig Molnár István, az Magyarok Világszövetsége főtitkárhelyettese utazott a találkozóra. A Kulturális Minisztériumnak benyújtott hazai meghívottak listáján azonban még ott állt Tóth és Szabó neve is, akiket a műhelyesek továbbra is szívesen vendégül láttak volna. A leadott hosszú névsorból³⁴ végül Béládi Miklós, Beke László, Esterházy

33 CZIGÁNY, *I. m.*, 456–457.

34 Jeney Zoltán, Beke László, Béládi Miklós, Esterházy Péter, Erdély Miklós, Garai Gábor, Hann Ferenc, Haraszy István, Horányi Özséb, Jankovics József, Jovánovics György, Kassák Lajosné, Kemenczky Judit, Kerékgyártó István, Kodolányi Gyula, Kormos István, Labancz Gyula, Lőrincze Lajos, Molnár István, Nagy László, Parancs János, Pomogáts

Péter, Kormos István, Menyhért Jenő, Molnár István, Pomogáts Béla és Wilhelm András vehettek részt szolgálati útlevelemmel a találkozón, a többi hazai résztvevőnek turistaútlevelemmel kellett megoldania az utazását, vagy meghívás útján kérelmezni útlevelet. Horányi Özséb levélben írta meg Bujdosónak 1977. június 23-án, hogy nem kapott szolgálati útlevelet,³⁵ az ő előadása tehát nem hangzott el a találkozón, csak Petőfi S. János szövege. A program az előzetes tervekhez képest annyiban változott még, hogy elmaradt az Új Zenei Stúdió koncertje (mivel csak Wilhelmet engedték ki), helyette vetítették Maurer Dóra és Pór Péter közös filmjét, valamint elmaradt Paulo Castruccio és Fáj Attila közös munkájának, illetve Kemenes Géfin László és Vitéz György közös munkájának a bemutatója is.³⁶

Az elméleti vitákon, előadói esteken túl a hazai küldöttséggel és a munkaközösséggel folytatott tervek és beszélgetések is a találkozó programjához tartoztak, csak ezek mindig a háttérben zajlottak. Az antológia körül folyó huzavona eredménye is ekkor vált láthatóvá: a hazaiak elodázták a megjelenést, helyette mintegy koncként dobták oda a Kortárs számát és a hazai fellépés lehetőségét. Az 1977 végén újságolja Béládi Bujdosónak, hogy végre sor kerül a nyugati magyar írók első nyilvános irodalmi estjére, a Fiatal Művészek Klubjában Kemenes Géfin László, Papp Tibor, Bakucz József, Thinsz Géza, Vitéz György és Bujdosó Alpár verseit olvassák fel művészek, amit beszélgetés követ. Az estet Béládi vezeti be, és meghívja rá Bujdosó Alpárt a feleségével együtt.³⁷ Személyes fellépésre először 1980-ban került sor, amikor vitaestre hívták a Magyar Műhelyt a Fiatal Művészek Klubjába, 1981-ben irodalmi estet rendezett nekik a szombathelyi Életünk, majd a rá következő évben Budapesten a Kossuth Klubban szerepeltek a „fiúk”.³⁸

AZ 1978-AS TALÁLKOZÓ MARLY-LE-ROIBAN: A KOCKA ÉS A JÁTÉK

1978-ban még mindig napirenden volt a közös mű, hiszen akik kedvet kaptak 1977-ben, azok a következő találkozóra hozták el alkotásaikat. Ilyen volt Bujdosó Alpár és Nagy Pál *Bormes* című hangjátéka is, amelyet a francia tengerparton, Côte d'Azurben vettek fel egy bérelt kis házban, ahol a két házaspár négyesben nyaralt. (Közös művek még ezen túl is folyamatosan születtek, Petőcz András és Sárosi László kollektív alkotása például az 1987-es hadersdorfi találkozón debütált.)

A találkozó témája abban az évben a kocka és a játék volt, amit Mallarmé verse hívott életre. A Magyar Műhely 60–61. számában (1980) jelent meg egy rövid hír, mely szerint a d'atelier és a Change folyóiratok közös kiadásában napvilágot látott Stephen Mallarmé *Un coup de dés jamais n'abolira de hasard* című versének „első kiadása”. Az első kiadás arra vonatkozik, hogy az első, vizualitásában is az eredeti Mallarmé-

---

Béla, Pór Péter, Rába György, Sárosi László, Sík Csaba, Szabó Zoltán, Tandori Dezső, Tóth Gyula, Vidoszky László, Wilhelm András. A lista a Bujdosó Alpár tulajdonában van.

35 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

36 A program kézírással javított változata Bujdosó Alpár tulajdonában van.

37 Béládi Miklós levele Bujdosó Alpárnak, Budapest, 1977. december 11. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

38 NAGY, *Journal in-time* 3, 24–25.

terveknek megfelelő nyomdai kiadása született meg a műnek. A kiadás Mitsou Ronat-nak és Papp Tibor-nak köszönhető, akik az eredeti kéziratot felkutatták, és az alapján dolgoztak.³⁹ A munkálatok az 1978-as találkozó idején kezdődtek, és sok új felfedezést hoztak a vizuális költészet iránt érdeklődő alkotóknak: „a könyv alapegysége nem az izolált oldal, hanem a két szemközti oldal együtt, az egyetlen, egységes, nagy oldal; nem szövegblokkot és margót használ, hanem a felületet szétdarabolja, felosztja és úgy használja, mint egy teret; nem mondatok, sorok szerepelnek a szövegben, hanem szavak, szócsoportok; az összetartozó vonulatokat különböző nyomdai betűtípusok fogják össze”.⁴⁰ Mallarmé verse ihlette az 1978-as találkozón elhangzott előadásokat és bemutatott alkotásokat, ezeknek az előadásoknak nagy része meg is jelent a Magyar Műhely 56-57. (1978) számában: Perneckzy Géza: *A fekete négyzettől a pseudo-kockáig*, Bakucz József: *Játékkocka*, Botos Tibor: *Mondatok a játékról*, Bujdosó Alpár: *A közös alkotómunka problémái*, Kibédi Varga Áron: *A szöveg ismerete*, Papp Tibor: *Sz(ó/ö)jjáveté(k/g)*, Nagy Pál: *Mallarmé: Un coup de dés jamais n'abolira le hasard*. Ezek voltak az első elméleti szövegek Papp Tibortól és Nagy Páltól, melyeket a vizuális irodalomhoz és saját alkotásmódjukhoz kapcsolódva fogalmaztak meg. A többi előadás ennél tágabb kontextusokat vizsgál: Bujdosó a közös mű vitáját adja közre; Kibédi Varga az alkotói nyelvhasználatról és a szöveg montázsjellegéről beszél egy Petőfi- és egy Kassák-vers kapcsán, Perneckzy képzőművészeti tanulmánya a kelet-európai konstruktivizmus saját történetét tárja fel, és olyan értelmezéseket kínál Malevics, Lissitzky, Tatlin, Moholy-Nagy és a konstruktivizmushoz kapcsolódó kelet-európai művészek alkotásaihoz, amelyek a párizsi iskolától független, kelet-európai avantgárd hagyomány jelenlétét igazolják.

Ekkortájt kezdték publikálni a szerkesztők (Nagy és Papp mellett Bujdosó is, bár ő csak 1978-ban lesz felelős szerkesztője a lapnak) a vizuális irodalomról szóló elméleti munkáikat, amiért sokan a szemükre vetették, hogy önmagukat próbálják kanonizálni, mire a műhelyesek azzal vágtak vissza, hogy kénytelenek így tenni, ha egyszer senki nem ír kritikát a műveikről.

Feltűnő, hogy a három műhelyes szövege vizuálisan is igyekszik végrehajtani azt, amiről beszél, vagyis a szövegek tagolása képi jelekkel történik, ami megengedi a szövegben való nem-lineáris mozgásokat. Nagy Pál írása nem is annyira Mallarmé versének vizualitását idézi, mint inkább Kassák Lajos *A ló meghal és a madarak kirepülnek* című költeményének rendezettségét azáltal, hogy nem írásjelekkel tagolt mondatokból, hanem egymástól képi jelekkel elválasztott gondolati egységekből építkezik. Papp Tibor írása kihagyásokat és/vagy szüneteket jelöl a szavak közé ékelt vonalakkal, a szöveg képi töredezettségével a beszédjelleget emeli ki a vizuális rendezettség. A zavaró ebben az eljárásban az lehet, hogy mivel megalkotottságában nincsen különbség az vizuális alkotás és a róla szóló elmélet szövege között, a kettő könnyen összetéveszthető, illetve az elmélet hitelét vesztheti, ha nem tud távolságot tartani saját tárgyától

39 *Uo.*, 44-47. Valamint Papp Tibor is beszámolt az esetről, mely szerint Mitsou Ronat felhajtott nekik egy gyűjtőt, akinek hat kefelevonata volt Mallarmé verséből. A gyűjtőnél aztán Papp egy 8x8 mm-es kémfényképezőgéppel készített felvételt az alkotásról, hogy megállapíthassák az eredeti betűtípust. Lásd PAPP Tibor, *Műzsával vagy műzsa nélkül?*, Balassi, Budapest, 1992, 184-185.

40 BUJDOSÓ, *Avantgárd (és) irodalomelmélet*, 61. Bujdosó Nagy Pál szövegének részleteit idézi innen: NAGY Pál, *Mallarmé: Un coup de dés jamais n'abolira le hasard*, Magyar Műhely 56-57. (1978), 70-71.

(amely távolságból a rálátást nyerné).⁴¹ Máshonnan nézve viszont előnyére is válhat a szövegnek, hogy a szerző egyszerre gondolkodik a nyelven és vesz részt a nyelvi alkotásban. Papp Tibor egy későbbi, avantgárdról szóló vitaszövegében kiemeli, hogy a képvers magában hordozza a nyelvről való elmélkedés eseményét,⁴² és ebből a szempontból érthető, miért írnak a műhelyesek nemcsak vizuális irodalmat, de vizuális elméletet is. A nyelv képi határaitól való beszéd kiváltja a vizuális szemléltetés szándékát, ezért kézenfekvőnek látszik ugyanabban a szövegben maradva végrehajtani azt. Papp például a nyelvi és vizuális elemek egymásbailleszkedéséről szólva a „cikornyás iniciálé” példáját hozza, amelynek képisége (a betű) azonnal beindítja a nyelvi imaginációt, és a „cikornyás” szóból pár betű hozzáillesztésével pillanatok alatt eljut a „cikornyás, cikória-nyálás” másodlagos jelentésekhez.

Irodalom- és művészetelméleti kérdésekkel való foglalkozásnak számos oka lehetett. A fentiekén túl például az is, hogy az orosz formalistákhoz hasonlóan a műhelyesek is olyan rendszer karmaiból szabadultak, amely ideológiákkal terhelte meg az irodalomtudományt, tehát az ideológiáktól való csömör is közrejátszhatott abban, hogy hátrahagyva a tradicionálisan emigráns feladatokat a tisztán elméleti kérdések és problémák felé fordultak.⁴³ A saját kultúra elvesztése gyakran vezetett a kelet-európai irodalmárok között oda, hogy irodalomelméleti kérdésekkel kezdtek foglalkozni (nemzetközileg is elismert magyar tudósok éltek nyugaton, többek között Kibédi Varga Áron, Czigány Lóránt, Neubauer János, Fónagy Iván).⁴⁴

1978-ban a Mallarmé-vers mellett még egy megerősítést kaptak a műhelyesek a vizuális irodalom iránti elkötelezettségükhöz. Odahaza a József Attila Szabadegyetem „Szó-kép-írás” speciális kollégiумának tizedik előadását Pomogáts Béla tartotta *Kísérleti költészet az Új Symposiumban és a Magyar Műhelyben* címmel.⁴⁵ Az előadássorozathban a konkrét és experimentális költészetéről Beke László beszélt, és szó volt még a régi magyar képversről, Tamkó Sirató Károly költészetéről, valamint a kortárs képversköltészetéről a magyar és a világirodalomban.

AZ 1979-ES TALÁLKOZÓ HADERSDORFBAN: NORMALITÁS-HIBA-MŰALKOTÁS

Az 1979-es Kassák-díjat az Új Zenei Stúdió (Jeney Zoltán, Sáry László, Vidovszky László, Wilhelm András) kapta. A díj Victor Vasarelynek egy-egy képe volt: „amikor 1979-ben az Új Zenei Stúdió négy tagja kapta a Kassák-díjat, s tőle kértük a fiúknak ajándékozandó műveket, hét (!) nagyalakú szerigráfiát juttatott el

41 Erről a jelenségről Havasréti József is beszél a neoavantgárd kapcsán, és György Péter írását (*Az elsüllyedt sziget*) hozza példaként rá: „Különös tudásszociológiai »együttállásról« van szó, a kutatás tárgya és a kutatás perspektívája kölcsönösen meghatározzák egymást.” HAVASRÉTI JÓZSEF, *Alternatív regiszterek*, Typotex, Budapest, 2006, 47.

42 PAPP Tibor, *Sem-től sem-be*, Életünk 1987/10., 962.

43 Vö. HANS GUMBRECHT, *Production of Presence*, Stanford University Press, Stanford, 2004, 47-48.

44 Vö. HITES Sándor, *Karátson Endre*, Kalligram, Pozsony, 2011, 238.

45 NAGY, *Journal in-time* 2, 326.

a Műhelyhez”.⁴⁶ Ebből egyet-egyet kaptak a zenészek, egyet-egyet pedig a szerkesztők. Az Új Zenei Stúdiók sok négy képe azonban soha nem érkezett meg Magyarországra.

1981. január 3-án Bujdosó levélben kéri Gosztonyi Jánost, az MVSZ főtítkárát, hogy kutassa fel a képeket, ehhez összefoglalja az addig ismert tényeket:

Visszatérve bécsi és budapesti beszélgetésünkre, kérem még egyszer Főtítkár Urat, hogy az 1979-ben a bécsi magyar nagykövetség által futárpostán a budapesti Külügyminisztériumba küldött és azóta nyomaveszett 4 Victor Vasarely szitanyomat felkutatásában járjon közbe. A négy említett kép a KISZ Központi Művészegyüttesének (Új Zenei Stúdió) 1979. évi Kassák Lajos-díját képezi. Átvételi bizonylatok (a bécsi nagykövetség birtokában) igazolják, hogy a képek a Külügyminisztériumba megérkeztek. Nem hihetjük, hogy innen nyomtalanul eltűnhetnek. Reméljük, hogy egy alapos és tüzetes vizsgálat másfél év után a küldemény nyomára bukkan.⁴⁷

1981. május 13-án Bujdosó a bécsi magyar nagykövetségre írt levelet Varga Béla titkárnak, ebben megadja a szitanyomatok méretét (2 db 55-60×80 cm és 2 db 45-50×70 cm), melyeket Vasarely darabonként 2500 forintra biztosított.⁴⁸ Papp Tibor 1981. augusztus 13-án kelt levelében arról számol be Nagy Pálnak, hogy Pozsgay Imre beszélgetésre hívta őt és Bujdosót, és bejelentette, hogy hivatalosan elveszettnek tekintik a Vasarely-képeket, valamint hogy „büntető eljárás indult a felelősök ellen”. A világszövetség utazással szeretné kárpótolni a négy zenészt.⁴⁹ Végül ez történt, mert a képek máig nem kerültek elő.

A találkozó programjának meghirdetésével egy időben egy közös mű alkotására is meghívták a résztvevőket a műhelyesek: „Az ideai közös munka címe: »Normafa«. Szöveg, rajz stb. vihető fel kézzel, esetleg előre kiszedve, filmen [...] a 70×100 cm-es műanyag lapra.” A levelezésekből az derül ki, hogy többen is készültek hozzáírni a közös műhöz, amely Nagy Pál emlékei szerint Bujdosónál van, aki viszont nem találja. „Hogy a »normafára« én is felakasztom-e magam, hogy addig mennyire leszek az »időhiány« miatt elkeseredve.”⁵⁰

Az 59. számban (1979) rövid hír a találkozóról: előadást tartott Bujdosó Alpár, Horányi Özséb, Kanyó Zoltán, Nagy Pál, Papp Tibor, Pernecky Géza és Pomogáts Béla. Az elhangzott előadásokból a Magyar Műhely 60-61. (1980) és 62-63. (1981) számában jelentek meg szövegek, a vizuális irodalomtól és az avantgárdtól messzebbre is elvezette az előadókat a hiba problematikája: Kanyó a logikai norma és narráció összefüggéseiről beszélt (62-63.), Pomogáts a szöveg önállóságának elvéről a magyar avantgárd hagyományban (60-61.), Kassai György a nyelvi normáról (60-61.), Pernecky a beépített hibákról fikció és valóság között.⁵¹ A 62-63. számban olvasható Tubák Csaba szövege a számítógépes szöveggenerálásról (amely

46 NAGY, *Journal in-time* 2, 161.

47 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

48 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

49 Magyar Műhely-hagyaték, PIM

50 Petőfi S. János levele, 1979. március 5. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

51 Pernecky tanulmánya nem jelent meg a Műhelyben, az előadás címét levélben írta meg Bujdosónak. A datálatlan levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

Papp Tibor *Disztichon Alfáját* ihlette), ez is a találkozón hangzott el, jöllehet a programban nem szerepel, valószínűleg egy hozzászólásból kerekedett ki.

A találkozón Dedinszky Erika, Vajda Sándor, Ladik Katalin, Balla Zsófia, Veress Dániel, Balázsovits Mihály, Györe Balázs olvasta fel írásait, és Papp Tibor, Nagy Pál és Pátkai Ervin mutatta be alkotásait.⁵²

AZ 1980-AS TALÁLKOZÓ MARLY-LE-ROIBAN: SZÖVEG – ELMÉLET – KREATIVITÁS

A nyolcvanas évekre a Magyar Műhely-találkozók komoly elméleti vitákra alkalmat adó, a nyugati és a hazai magyar írókat és irodalomtudósokat egymással párbeszédbe vonó fórumai lettek az irodalmi életnek. Már nem csak hivatalos küldöttek vettek részt a találkozókön, egyre több fiatal csatlakozott a műhelyesekhez, Petőcz András 1981-ben hátizsákostul-feleséggestül állított be Hadersdorfba, és sorra érkeztek a levelek a szerkesztőségbe Zalán Tibortól, Székely Ákostól, Péntek Imrétől, Molnár Miklóstól, Géczy Jánostól és Petőcz Andrástól. Géczy 1980. május 26-án jelentkezik a Műhelynél verseivel és Ilia Mihály ajánlásával. Péntek az Életünk munkatársaként 1980. november 11-én ír ismeretlenül Bujdosónak, és találkozni szeretne vele, valamint beharangozza Zalán kritikáját. Molnár, aki szintén az Életünk szerkesztőségében dolgozott, 1981. március 19-én a figyelmébe ajánlotta (az ifjabb) Márton László írását, és arról írt, hogy mennyire jól sikerült a szombathelyi est.⁵³

A nevezetes szombathelyi estről Bujdosó számol be 1981. január 9-én kelt hosszú levelében Papp Tibornak és Nagy Pálnak, utóbbi a levelet teljes terjedelmében közli könyvében.⁵⁴ A estet Szombathelyen az Életünk szerkesztősége rendezte, ám mint kiderült, „Pete se, a megye se és a MŰVHÁZ sem merete vállalni, erre Péntek, Székely Ákos, Molnár Miklós és az egyetemisták (tanárképző) azt mondták, hogy akkor is megtartják, ha máshol nem, egy kocsmában. Vasárnapra a MŰVHÁZ beadta a derekát: adott termet, hétfőre megjelent a plakát is.” Az estet Péntek nyitotta meg, Zalán és Molnár beszélgetése vezette be a Műhelyről, majd Bujdosó hangjátékokat mutatott be, a tabunak számító szövegrészeknél (például az 56-os résznél) sistergéssel zavarták a lejátszást. A műsort élénk vita követte, melyben főleg a főiskolások vettek részt, akik tanáraikkal szemben megvédték a műhelyes irodalmat. Bujdosó a levél végén megjegyzi: „úgy látszik, ennek a nemzedéknek csináltuk a Műhelyt” – ahogyan az Életünkben és az ÉS-ben lezajlott vitákból is kiviláglik, valóban a nyolcvanas években induló nemzedék lett a Magyar Műhely értő hazai közönsége.

Az 1980-as találkozón Erdély Miklós, Nádas Péter és Pályi András mellett részt vettek vajdasági művészek is, Ladik Katalin (többedszerre), Danyi Magdolna, Thomka Beáta és Végel László, ami az Új Symposiummal való kapcsolatfelvételt jelzi. Béládi 1980. március 26-án kelt levelében Aczél Gézáat ajánlja meg-

52 Vö. Pomogáts beszámolóival az Élet és Irodalomban, valamint a Világhíradóban.

53 Az említett levelek Bujdosó Alpár tulajdonában vannak.

54 NAGY, *Journal in-time* 3, 10-13; Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

hívni Marlyba, aki a Móra Kiadónak szerkesztett vizuális költészeti antológiát hazai anyagból.⁵⁵ Aczél hozzászólóként kérték föl a szerkesztők Béládi előadásához, a találkozón Erdély Miklós, Pernecky Géza, Csúri Károly és Fónagy Iván adott még elő. A hazai irodalomelméleti iskolák közül a szegediekkel vették fel leghamarabb a kapcsolatot, Bernáth Árpád, Kanyó Zoltán és Csúri Károly strukturalista irányú szövegkutatásai közel álltak a műhelyesek érdeklődéséhez.

Ennek a találkozónak az anyaga részben a Magyar Műhelyben jelent meg (a 60–61. számban Erdély Miklós: *Tézisek az 1980-as Marly-i konferenciához*; a 64. számban Bernáth Árpád – Csúri Károly: *A lehetséges világok szemantikájának irodalomelméleti relevanciája* és Kibédi Varga Áron: *Megjegyzések Erdély Miklós téziseihez*), részben pedig az Életünk 1981/1. számában (Pomogáts Béla: *A Magyar Műhely a magyar folyóiratok között*, Aczél Géza: *Jegyzetek a Magyar Műhely költészetéről*).

A találkozóra Erdély-filmeket kértek a Balázs Béla Stúdiótól, amelyeket Erdély a BBS tagjaként készített.

AZ 1981-ES TALÁLKOZÓ HADERSDORFBAN: „TE RÓLAM, ÉN RÓLAD” – MŰVEKRŐL, MŰVÉSZEKRŐL

Az 1981. évi találkozóra két új dolgot is kitaláltak a szervezők: 1. ösztöndíjjal hazai fiatal írókat támogatnak részvételük finanszírozásában; 2. a találkozó programjaként a résztvevők egymás műveiről mondanak kritikát. A jelentkezési lapon lehetett jelezni, ki kinek melyik művét szeretné elemezni, illetve később ezek alapján készült pár párosítás is, amelyet szétküldtek. A visszhang vegyes volt.⁵⁶

Balogh Tibor: „Jól meggondoltátok?” Jelentkezési ív, dátum nélkül.

Béládi Miklós: „Siposról beszélnék, ha muszáj, ha nagyon kell – persze legszívesebben hallgatnék.” 1981. május 5.

Dedinszky Erika: „Egyébként, ettől függetlenül, én biztos, hogy mondok majd valamit Parancsról (csak épp: miért épp róla, az isten szerelmére, akár egy fokkal jobb költőt nem tudatok találni, elég kínos lesz elemezni, mert nagyon sok a fenntartáson nyavalygós, soha nem változó, önsajnáló szövegeivel szemben.)” 1981. február 24.

Határ Győző: „Baránszky-Jóbról örömes beszélek: mert hogy olyan mulatságos ultra-extrovertált figura és mert szövegei is ugyanegy-freudi kulcsra járnak, van bennük bőven-könnyen mazsolázni való. Pomogáts Béla...? Miért ne. Persze amilyen állig-gombolkozó és formális, én sem lehetek másmilyen, csak szabályos.” 1981. február 21.

Karátson Endre: „Semmi kifogásom Cselényi ill. Tolnai ellen, de egyiküktől sincs kötetünk. Talán, ha megkérdeitek, kit lenne kedvünk elemezni, beneveztünk volna. Ez a kötött házfeladat viszont elkedvetlenítő. Diákjaim legalább négy-öt szerző között választhatnak, miért kellene kevesebbrel beélnem?” 1981. március 2.

Ladik Katalin: „Nem az én kenyerem az elemzés.” 1981. január 26.

55 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

56 Összes idézett levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

Pomogáts Béla: „És persze a kiosztott házifeladat ellen sem tiltakozunk. Alávetjük magunkat, legalábbis én a KB⁵⁷ döntésének.” 1981. március 26.

Sipos Gyula: „Valamit Géfinről. Ha nem róla, akkor másról.” Jelentkezési ív, dátum nélkül.

Bujdosó azt írta Pappnak,⁵⁸ hogy nem tartják jó ötletnek előre kiosztani a párokat (a jelek szerint az előre kiosztás ötlete Papptól származott), mert mi van, ha valaki nem tud eljönni, és akkor át kell rendezni az egészet. A tervezett párok a következők voltak (láthatóan figyelembe vették a jelentkezési lapon vállaltakat is): Béládi Miklós - Sipos Lajos és Székely Ákos; Pomogáts Béla - Vitéz György és az Echinox; Szokolczay Lajos - Határ Győző és Péntek Imre; Zalán Tibor - Bujdosó Alpár; Molnár Miklós - Nagy Pál; Péntek Imre - Papp Tibor; Székely Ákos - Kibédi Varga Áron; Sebők Zoltán - Sziveri János és Zalán Tibor; Bata Imre - Bakucz József és Szokolczay Lajos; Sipos Gyula - Kemenes Géfin László és Bata Imre; Határ Győző - Baránszky-Jób László és Pomogáts Béla; Petőfi S. János - Maurer Dóra; Kibédi Varga Áron - Siklós István és Sebők Zoltán; Czigány Lóránt - Horváth Elemér és Béládi Miklós; Thinsz Géza - Tűz Tamás; Bakucz József - Dedinszky Erika; Dedinszky Erika - Parancs János; Karátson Endre - Tolnai Ottó; Neményi Ninon - Cselényi László; Kassai György - Karátson Endre; Tűz Tamás - Czigány Lóránt; Gáyor Tibor - Molnár Vera; Pátkai Ervin - Megyik János vagy Székely Vera; Maurer Dóra - Szentjóbó Tamás; Pernecky Géza - Gáyor Tibor; Bujdosó Alpár - Petőfi S. János; Szépfalusi István - Pátkai Ervin; Balogh Tibor - Thinsz Géza; Szombathy Bálint - Pernecky Géza; Sziveri János - Szombathy Bálint; Németh Sándor - Erdély Miklós.

A Magyar Műhely 65-66. számában (1982) jelent meg néhány a megvalósult kritikákból: Határ Győző *Mentsége (PéBéről)* [Pomogácsról], Bujdosó Alpár: *Megyik János*, Papp Tibor: *Siklós István költészetéről*, Pomogáts Béla: *Nyelv és anyanyelv (A kolozsvári Echinox köre)*, Szokolczay Lajos: *Közelítés 77 pontban Határ Győző Golghelóghijához*.

Zalán Tibor a győri Műhelyben írt élménybeszámolót a találkozóról,⁵⁹ felsorolva az elhangzottak alapján a kritikásokat (Határ Győző, Nagy Pál, Papp Tibor, Bujdosó Alpár, Péntek Imre, Béládi Miklós, Sipos Gyula, Gáyor Tibor, Maurer Dóra, Megyik János, Balogh Tibor, Szokolczay Lajos, Pomogáts Béla, Zalán Tibor, Ladik Katalin, Petőfi S. János) és a kritikák alanyait is (András Sándor, Siklós István, Határ Győző, Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Jeney Zoltán, Papp Tibor, Béládi Miklós, Pomogáts Béla, Sipos Gyula, Megyik János, Petőfi S. János, Kemenes Géfin László, Baránszky-Jób László).

Ebben az évben váltak ki az arkánumosok a Műhelyből: Bakucz 1981. május 3-án levelet írt Bujdosónak,⁶⁰ amelyben köszönettel lemondta a találkozón való részvételt, egyúttal bejelentette, hogy kilép a munkaközösségből, mert jön az Arkánus első száma, és nem lehet két helyen egyszerre szerkesztő. Hadersdorfból András Sándor hozott pár példányt az első számból, Zalán meg is örökölte a jelenetet: „A nagy érdeklődés közepén álldogál, halkán mentegetőzik, szégyenlősen somolyog. Pedig az Arkánus-

57 A Magyar Műhely három szerkesztőjét hívták így viccesen a munkatársi körön belül.

58 Bécs, 1980. december 24., Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

59 ZALÁN Tibor, *Hadersdorfból nem esett az eső*, Műhely 1981/4., 54-57.

60 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

ban minden benne van, ami berobbanthatja egy korhadó irodalomszemlélet kazamatáit, irodalom alatti járatait.”⁶¹

A Mozgó Világgal való kapcsolat 1981-ben, a szerkesztőségváltás után ugyanúgy akadozott, ahogy Veress Miklós vezetése alatt, jóllehet az új Mozgó – Kulin Ferencsel az élen – kereste a kapcsolatot a Magyar Műhellyel; Bujdosó 1981. szeptember 14-én írja Nagy Pálnak, hogy novemberre beszéltek meg találkozót Kulinnal és Reményivel. A megvalósulásról nem tudni, de Petőcz András és Bujdosó Alpár levelezéséből az derül ki,⁶² hogy az új Mozgó szerkesztősége sem kedvelte a műhelyeseket. Az interjút ugyanis, amelyet Petőcz Bujdosóval készített és a Mozgónak akart adni, Reményi visszadobta, mert véleménye szerint a vizuális költészetnek nincsen akkora jelentősége, mint ahogyan azt Petőcz az interjúban állítja. A beszélgetés végül az Életünk 1982/11. számában jelent meg.⁶³

Ez volt az a találkozó, amelyre – ahogy azt korábban említettem – Petőcz András hátizsákkal, hivatalosan toppant be a feleségével együtt, ennek ellenére meleg szeretettel fogadták. Bujdosó Zsuzsa azonnal szobát kerített nekik, és vendégül látták őket a találkozó mindhárom napján. Petőcz elmesélte, hogy fiatal egyetemistaként és Műhely-rajongóként nagyon meglepődött, amikor egyik művét még aznap elő is adhatta a találkozóon, de még jobban meglepődött azon, hogy ez a progresszív művészársaság a negyvenes-ötvenes évek slágereire ropta este a táncot.⁶⁴

AZ 1982-ES TALÁLKOZÓ MARLY-LE-ROIBAN: A MAGYAR IRODALOM HELYZETE

A találkozóra azt tervezték a szerkesztők, hogy a lap húszéves fennállása alkalmából meghívják és vendégül látják a Kassák-díjasokat, amihez támogatást kértek a Soros Alapítványtól, ám nevésegesen kevés összeget kaptak csak (egy ember utazási támogatására elegendőt). Így a terv nem valósulhatott meg. A másik tervük szintén kútba esett, nevezetesen Hofi Géza színművész-humorista meghívása az MVSZ-en keresztül, e kudarc okaira a levelekből nem derült fény.

A találkozóra hivatalos delegáció érkezett Magyarországról Beke László, Erdély Miklós, Petőcz András és Pomogáts Béla személyében. Kocsival mentek három napon át Bécsen, Münchenen keresztül Marlyba, először Bécsben Bujdosóéknál, másodszer pedig Münchenben a Szabad Európa Rádió egyik munkatársánál aludtak. Az út arról híresült el,⁶⁵ hogy Pomogáts Béla könyve (*Az újabb magyar irodalom 1945–1981*)

61 ZALÁN, *I. m.*, 56.

62 Petőcz András meséli el a történetet Bujdosónak 1981. október 27-én kelt levelében. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

63 Petőcz Krisztina levélben (1982. április 28.) számolt be a történet háttéréről Bujdosó Zsuzsának: Petőcz Jelenlétben megjelent írása miatt (*Bocsánat*) haragudott meg Reményi a fiatal költőre, akinek ezért gyengült meg a pozíciója a Mozgónál. (A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.) A történetet Petőcz András személyesen is megerősítette nekem egy vele készült interjúban.

64 Petőcz András szóbeli közlése alapján.

65 A Bujdosó házaspár és Petőcz András is elmesélte a történetet.

akkoriban jelent meg, Erdély még nem látta, és a kocsiban elkérte a könyvet, hogy megnézzze, mit írt róla Pomogáts. A könyvben azonban egyáltalán nem szerepel Erdély, aki ezen úgy megsértődött, hogy nem volt hajlandó visszafelé együtt utazni Pomogátsccsal.

A találkozó témája a magyar irodalom helyzete volt, amelyről egy-egy előadás keretében beszélt a három szerkesztő (Bujdosó Alpár: *Az irodalomtörténetről, mint a magyar irodalom önszeméletének tükréről*, Papp Tibor: *Az élő magyar irodalom szerkezete és értékrendje*, Nagy Pál: *Kortárs eszmei, irodalmi áramlatok és a mai magyar irodalom*), az előadásokat aztán vita követte Béládival és Pomogátsccsal, akiknek vonatkozó írásait a szerkesztők előre megadták („ajánlott irodalomként”) a programban. A vitáról Derék Pál és Szajbély Mihály írt beszámolót (mindegyik szöveg a 69. számban [1984] látott napvilágot).

A magyar irodalom helyzetéről szóló vitában⁶⁶ szembeütnő az az egyetnemértés, amely a neoavantgárd megítélésekor a hazai és a külföldi irodalomértés között mutatkozott. A hazai irodalomtörténészek szerint csak olyan műveknek lehet sikere Magyarországon, amelyek „nem kísérleteznek ezoterikus formai játékokkal, hanem a nemzet tapasztalatait, felismeréseit fejezik ki”,⁶⁷ vagyis avantgárd irodalomnak esélye sem lehet értő közönség megnyerésére otthon. A szerkesztők viszont azt vetik az irodalomtörténészek szemére, hogy a visszhangtalanság oka éppen a hazai irodalomtörténet és -kritika érdektelensége a Magyar Műhely tevékenysége iránt. Az avantgárd fogalma kapcsán újabb félreértés támad a felek között, mert a Műhely például „az avantgarde-ot nem történeti kategóriának tekinti, hanem magatartásformának”,⁶⁸ és mint ilyet a magyar irodalom fő vonulataként érti – minden olyan alkotásra vonatkozóan, amely túllép a nyelvet csupán eszközként használó ábrázolásmódokon. Az irodalomtörténészek mindeközben meg vannak győződve arról, hogy „jobb a magyar avantgarde-ot lezárt irányzatnak tekinteni, a többi irányzathoz hasonlóan”.⁶⁹ A vita bár heves volt – ahogyan minden vita a Magyar Műhely találkozóin –, a baráti hangulatot nem ásta alá, a megszakítatlan együttműködés Béládiék és a műhelyesek között azt igazolta, hogy „párbeszédük” viharos ugyan, de működőképes.⁷⁰

Az évfordulóhoz kapcsolódóan több esemény is zajlott Magyarországon. Csordás Gábor 1981. december 8-án írta levelében Bujdosónak, hogy 1982 májusára tervezik a Jelenkor műhelyes számát, ebben jönne egy beszélgetés hármójukkal. 1982. április 15-én a Kossuth Klubban léptek fel a szerkesztők, az eseményt Béládi szervezte és vezette be, majd a művek bemutatása után Pomogátsccsal beszélgetett a Műhelyről.⁷¹ Az összejövetelre csak meghívóval lehetett érkezni, nem volt nyílt az est.⁷² Nagy Pálnak egy képeslapot

66 Az előadásokról és a vitáról bővebben írtam Bujdosó-monográfiámban: Sz. MOLNÁR Szilvia, *Szavak visszavonulóban. Bujdosó Alpár intermediális művészete*, Ráció, Budapest, 2012, 136–145.

67 DERÉKY Pál – SZAJBÉLY Mihály, *Műhely-találkozó Marlyban*, Magyar Műhely 69. (1984), 58.

68 Uo.

69 Uo., 59.

70 Béládi többször is hiányolja a műhelyesek baráti-veszekedős jelenlétét, például levélben írja Nagy Pálnak, 1979. október 17-én: „Jó lenne már egy kis baráti eszmecsereben, veszekedésben néhány órát együtt ülni.” Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

71 NAGY, *Journal in-time* 3, 25.

72 Béládi levele Bujdosónak 1982. január 12-én. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

küldött Béládi a Kossuth Klub képével és a következő szöveggel: „ez az a hely, ahol egy hónap múlva felléptek és megrontjátok az ártatlan közönséget”, aláírás: „hazai kijárótok” (1982. március 23.). Béládi Miklós ezen a találkozón vett részt utoljára, 1983-ban bekövetkezett halála előtt még az újságolta Bujdosónak,⁷³ hogy engedélyezték a prózairók antológiáját, a Szépirodalmi fogja kiadni, és kéri hozzá a kéziratokat (a Petőfi Irodalmi Múzeumban található hagyatékában egy soványka dosszié árulkodik a megkezdett gyűjtőmunkáról).

Péntek Imre (Életünk) és Bálint B. András (Vigilia) is lelkesen számoltak be az estről leveleikben, Bálint B. az ÉS-ben is írt róla.⁷⁴ 1982-ben veszi fel a kapcsolatot a győri Műhely (Villányi László) a Magyar Műhellyel, amely nexus azonban nem lesz élénk. A Kossuth Klubban történt fellépés után sorra jönnek a meghívások, 1982-ben a Múcsarnokban Nyugaton élő képzőművészek alkotásaiból rendeztek kiállítást, ahol műhelyeseket is szerepeltek.⁷⁵

AZ 1984-ES TALÁLKOZÓ HADERSDORFBAN: AZ AVANTGARDE HELYEZETE MA

Marlyban az 1982-es találkozó volt az utolsó, mivel az INEP (Institut National d'Education Populaire) élére új igazgató került, aki nem fogadta be a Magyar Műhelyt,⁷⁶ így maradt Hadersdorf mint biztos helyszín, de a szervezés egy évet csúszott.

Sipos Gyula azzal kezdi beszámolóját, hogy a Mozgó Világ és az Új Symposion szerkesztőségváltása után nem maradt „modernista szándékú” lap a Műhelyt és az Arkánomot leszámítva.⁷⁷ Sziveri János Bujdosónak írt levelében mondta le útját, szomorúan számolva be az Új Symposion sorsáról,⁷⁸ Mészöly Mikós szintén nem tudott elmenni, mert balesete volt, és tüdőembóliája miatt nem utazhatott.⁷⁹

73 1982. január 15. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

74 Az 1982. április 26-án és 27-én kelt levelek Bujdosó Alpár tulajdonában vannak.

75 NAGY, *Journal in-time* 3, 25-27, 13.

76 NAGY, *Journal in-time* 2, 277.

77 A kézirat Bujdosó Alpár tulajdonában van.

78 „A Mozgó Világgal párhuzamosan léptek föl a magyar ellenzékieknek legális publikálási lehetőséget biztosító másik magyar folyóirat, a vajdasági Új Symposion ellen. A két akció nem, legalábbis nem teljesen független egymástól. Az APO [MSZMP Agitációs és Propaganda Osztálya] tájékoztatójából tudjuk, hogy a legális és illegális nyilvánosság közötti éles határvonal fontosságát hangsúlyozó Mozgó-állásfoglalás budapesti forgalmazásával egy időben Roska István külügyminiszter-helyettes bepanaszolta az Új Symposiont a jugoszláv nagykövetségen, amiért magyarországi ellenzéki szerzőket publikál. Ez a feljelentés is hozzájárult, hogy a Sziveri János által vezetett szerkesztőséget szétrobbantották. Egyben arra is példa, hogy nemcsak Budapestnek kellett számolnia Prága, Moszkva, Berlin stb. haragjával, de néhol Budapest haragjával is számolni kellett.” RÉVÉSZ Sándor, *Aczél és korunk*, Sík, Budapest, 1997, 325.

79 Mindkét levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

Az előadók Sebők Zoltán, Sipos Gyula és Molnár Miklós voltak, szöveg formájában azonban csak Sebők előadása jelent meg a Magyar Műhely 70/2. (1985) számában (*Az avantgarde helyzete ma*).

A találkozónak már nem csak a nyomtatott sajtóban volt visszhangja. A Kossuth Rádió 1984. október 30-i, Kulcsár Katalin szerkesztette *Társalgó* című műsorában a szerkesztőkkel beszélgettek: „A magyar irodalom itthon van otthon. A párizsi Magyar Műhely estje Budapesten. Az irodalmi társaság tevékenységéről Bujdosó Alpárt és Nagy Pált kérdezi Varsányi Zsuzsa.”

A találkozó után egy héttel Magyar Műhely-estet rendezett a budapesti Belvárosi Ifjúsági Ház, amelyet Aczél Géza vezetett be,⁸⁰ és a műhelyeseken kívül a munkatársak közül is sokan felléptek: Aranyi László, Baránszky-Jób László, Dedinszky Erika, Erdély Miklós, Molnár Katalin, Molnár Miklós, Szkárosi Endre és Vitéz György.

AZ 1985-ÖS TALÁLKOZÓ KALOCSÁN: AZ AVANTGARDE TEGNAP, MA ÉS HOLNAP⁸¹

Az első magyarországi helyszínen megrendezett találkozóra több mint százan látogattak el. A kalocsai Schöffner Múzeum adott helyet az eseménynek, és Magyarországon hivatalosan Schöffner-szemináriumnak hívták, nem lehetett Magyar Műhely-találkozóként emlegetni. A 70/3. számban (1985) például Magyar Műhely Napok címen hirdették a szerkesztők, és bővebb programot a következő számra ígértek, de végül nem közölték.

A találkozó szervezője magyarországi részről Dargay Lajos szobrászművész volt, a Schöffner Múzeum igazgatója, a rendezvény védnöke pedig Schöffner Miklós. (Az első Schöffner szemináriumot 1984-ben rendezték meg a múzeum és a város közös szervezésében.)

Dargay gyakorlatilag egyedül vezényelte le az egész találkozót, levélben többször is beszámolt Bujdosónak az események alakulásáról. Írja, hogy a meghívókat szétküldte a szerkesztőktől megkapott lista alapján, illetve hogy a „Művészeti Alap és a minisztérium visszavonta anyagi támogatásukra tett ígéretüket. Egyedül Demeterék pénze van, az 50.000, ami Schöffnerék repülőjegyére sem elég. A Városi Tanács egy fillért sem ad. [...] Állítólag a JAK miatt külön vendégekre is számítani kell. Valószínű, hogy egy ilyen telefon miatt kellett a helyieknek is visszalépniük. A M[agyarok]. Világszövetsége is írt levelet, pár napja kaptam meg, miszerint a program teljes ismeretében mondanak majd Áment. Őket ki kérte?”⁸²

A találkozó legemlékezetesebb pillanataként (többek személyes emlékezete alapján) Beke László, Erdély Miklós és Hegyi Lóránd vitája őrződött meg (Erdély előadása az Artpool videoarchívumában meg-

80 Az előadás szövege *Korrektció és kísérletezés. Vázlat a párizsi Magyar Műhelyről* címmel a Jelenkor 1984/11. számában jelent meg.

81 A Magyar Műhely-hagyatékban (PIM) található meghívólevélben ez a cím áll, Bujdosó könyvében a kalocsai találkozó témája viszont: *A látható nyelv*.

82 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

tekinthető⁸³). A Magyar Műhely 71. számában (1986) három előadás szövege olvasható (Pomogáts Béla: *Avantgárd örökségünk*, Bujdosó Alpár: *A vizuális költészet poétikai eszközeiről*, Papp Tibor: *Gondolatok a látható nyelvről és a vizuális irodalomról*). Tervezték, de végül nem került a programba Grétsy László előadása: *A magyar avantgarde irodalmi művek nyelvészeti tanulságai*.

A sajtóvisszhang mérsékelt volt: írtak róla a Magyar Nemzetben (*Hogy kerül a Magyar Műhely Kalocsára?*, 1985. június 27.) a Fejér Megyei Hírlapban (*Magyar Műhely napok Kalocsán*, 1985. augusztus 1.) és a Petőfi Népeben (*Schöffner-szeminárium Kalocsán*, 1985. augusztus 1.).

A kalocsai találkozón is tartottak szerzői előadásokat esténként, Nagy Pál anyagában két cetlin táltam meg három este tervezetét:⁸⁴ 1) Bujdosó Alpár, Papp Tibor, Székely Ákos, Erdély Miklós, Cselényi László, Tubák Csaba és Bortnyik Éva, Lélegzet-antológia, Garaczi László, Édes Gergely: Madrigálkórus; 2) Aranyi László, Sebők Zoltán, Mészáros István, Petőcz András, Molnár Katalin, Szkárosi Endre, Kukorelly Endre, Cselényi Béla; 3) Csutak Magda, Kibédi Varga Áron, Péntek Imre, Wally Keeler, Nagy Attila Kristóf, Molnár Miklós, Endródi Szabó Ernő, Sziládi Zoltán.

A sikeres kalocsai találkozó visszhangjához hozzátartozik az ősszel indult vita is a Magyar Műhelyről és a vizuális költészetéről (1985. szeptember 27-én jelent meg Alföldy Jenő kritikája Nagy Pál Irodalmi krónikáról, amely a Magyar Műhely 1985. július 15-i számában látott napvilágot), nagyjából ekkortájt, az egymást érő sorozatos vitákkal kezdődött az a folyamat, amelynek során a Magyar Műhely a nyolcvanas évek második felében fokozatosan veszített vezető avantgárd pozíciójából Magyarországon. A magyarországi találkozónak nem mindenki örült itthon, erre az otthonról érkező levelekben is vannak utalások, többen szándékos támadásként értékelik, ugyanakkor nem írnak konkrétumokat. Kurcz Béla írja a Magyar Nemzettől Bujdosónak 1985. október 1-én, hogy a napilap nem hozza le a vele készített interjúját, „túlbecsültem Jovánovics elvtárs szellemi korlátait”.⁸⁵ Ugyanerről az esetről számol be Czigány Lóránt is Nagy Pálnak 1985. október 15-én: „Most értesültem egy fiatal újságírótól, aki velem interjút csinált, hogy a Bujdosó Alpárral készített interjúját a Magyar Nemzetből Jován kidobta... Így nem tudom, véletlen-e, hogy Alpár »kibukott« a KB-ból. Az ÉS-ben lévő vita Rólatok eléggé felbosszantott, s mivel abba nem tudok beleszólni, már most, magamtól feliratkozom, hogy a 25. évfordulón a MM-ről beszéljek (ha ezt akarjátok, illetve legalább engeditek), »hagyományos« irodalomtörténeti jelentőségét méltatva.”⁸⁶ Petőcz András otthonról éppen ellenkező, visszahúzódozó taktikát javasol 1985. szeptember 30-án kelt levelében: „A jól sikerült Kalocsa után nem használnak az itthoni avantgardnak a vita. A válaszokat ennek megfelelően gondoljátok meg, szerintem jobb lenne egy békülékeny cikk.”⁸⁷

83 Lásd www.artpool.hu/archiveshu.html.

84 Az előadásokból részletek hallhatók az Artpool digitalizált hanganyagainak archívumában: www.artpool.hu/sound/audio_list03.html.

85 A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

86 Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

87 Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

AZ 1987-ES TALÁLKOZÓ HADERSDORFBAN: MILYEN LESZ A KÖVETKEZŐ 25 ÉV?

1987-ben hivatalosan is megalakult a Magyar Műhely Baráti Kör (MMKB). Ez a hazai kezdeményezés már implikálta a lap későbbi hazaköltöztetésének szándékát, hiszen ugyanazzal a névvel alapított magyarországi fórumot a fiatal generáció (Székely Ákos és Petőcz András vezetésével).⁸⁸

Nagy Attila Kristóf levelében meghívólevelet kér, és beszámol a MMBK alakulásáról (mellette Székely, Aranyi és Petőcz is rendszeresen írtak Bujdosónak a körrel kapcsolatos hírekről). Fenyvesi Ottó a symposionosok helyzetéről számol be levelében: megkezdődött a „visszacsatolás”. Kilián Istvánt előadni hívták meg Hadersdorfba, levelében azonban jelzi, hogy nem tud részvételi díjat fizetni, és kérdi, hogy ennek ellenére mehet-e.

Az 1987-es év – a Bujdosó házaspár elmondása szerint – anyagilag mindenkinek megterhelő volt, a résztvevőknek is, de főleg nekik, a szervezőknek. Folyamatosan jöttek a levelek a jelentkezőktől, hogy nem tudnak részvételi díjat fizetni. A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Magyar Műhely-hagyatékban találtam egy levelet Bujdosó aláírásával (Bécs, 1986. október 6), amelyben a Soros-bizottsághoz fordul támogatásért a magyarországi munkaközösségi tagok és az azévi Kassák-díjasok utazására, illetve tartózkodására – kb. húsz személyére. Válaszlevelet nem találtam, viszont egy összeállított pályázati anyagot Bujdosó archívuma is őriz az MTA-Soros Alapítvány Bizottságnak egy 1987. november 17-i dátummal fogalmazott támogatást kérő levél kíséretében (Béládi Zsófia mint képviselő neve alatt az MTA két munkatársának ajánlásával: Klaniczay Tibor és Bodnár György), 3360 USD-t kértek. Bujdosó elmondása szerint azonban nem kaptak, amit alátámaszt az a tény is, hogy az 1987-es találkozó finanszírozására a Bujdosó házaspárnak kölcsönt kellett fölvennie. Ennek ellenére minden jelentkezőt fogadtak: akik előre jelezték, hogy nem tudnak fizetni, azoknak Bujdosó Zsuzsa felajánlotta, hogy hozzanak helyette enni-valót otthonról (kolbászt, paprikát, szalonnát).

A találkozón elhangzott előadások a 73/1-3. számban (1988) jelentek meg (Pomogáts Béla: *Értékek és értékrendek*, Nagy Pál: – *Másnak*, Petőcz András: *Örökös Magyar Műhely-nosztalgia*, Szkárosi Endre: *Hogyan képzelem el az elkövetkező 25 év irodalmát?*, Bujdosó Alpár: *Interpollúció – extrapollúció*, Papp Tibor: *Hogyan képzelem el a következő huszonöt év irodalmát?*, Kilián István: *A kubus Janus Pannoniustól Anklé Istvánig*), egyedül Hegyi Lóránd előadása Kassák képarcitektúráiról hiányzik a sorból.⁸⁹

Borbándi Gyula először erre a találkozóra jelentkezett, végül mégsem tudott elmenni, 1987. május 26-án kelt levelezőlapján lemondta részvételét.

88 A szervezés valójában már 1986-ban elkezdődött. Rendszeres összejövetelek zajlottak Petőcz András pesti lakásán (ritkábban Bujdosó Ildikónál), ahol a Magyar Műhely magyarországi munkatársai, barátai gyűltek össze és adtak elő, vagy olvasták fel, mutatták be műveiket (például Sály László az új zenei törekvésekről, Maurer Dóra a képzőművészetről). Ezek a találkozók hamar megritkultak, és 1988-ra teljesen abbamaradtak. 1989-ben, a folyóirat hazaköltözésekor Petőcz és Székely is felelős szerkesztők lettek. (Petőcz András szóbeli közlése alapján.)

89 Ennek kibővített könyvben jelent meg: *Kassák Lajos Emlékkönyv*, szerk. FRÁTER Zoltán – PETŐCZ András, Eötvös Könyvek, Budapest, 1988, 85–90.

A Magyar Híreken kívül (1987. november 20.) Pomogáts is beszámolt a találkozóról az ÉS-ben. Beszámolója rögzíti a generációváltást, ami nemcsak abban tükröződött, hogy felsorolta, kik nem vehettek már részt a találkozón egészségi állapotuk (Határ, Dedinszky) vagy korai haláluk (Kormos, Erdély, Béládi) miatt, hanem felhívta a figyelmet a fiatalok jelenlétére és egyre élénkebb részvételére: „A találkozó a jövőbe tekintett, mindazonáltal szólni kell arról a negyedszázados alkotó és szervező munkáról, amely a Magyar Műhely mögött áll. [...] Nemcsak azokra a szinte tanulmánykötetnyi folyóiratszámokra gondoltok, amelyek Kassák Lajos, Füst Milán, Weöres Sándor és Szentkuthy Miklós hitelesebb irodalomtörténeti recepcióját szolgálták, hanem a magyar avantgárd irodalom és művészet hagyományainak és mai eredményeinek fáradhatatlan gondozására is. Illetve arra a tevékenységre, amelyet a Műhely a fiatal magyar avantgárd irodalom bátorításában és fórumhoz juttatásában, a vizuális kultúra és művészet bemutatásában végez.”⁹⁰ A huszonöt éves évfordulóra képvetskiállítás rendeztek a Petőfi Irodalmi Múzeumban, amelyet Pomogáts Béla nyitott meg.

Ez volt az utolsó Magyar Műhely-találkozó emigrációban, 1989-től kezdve magyarországi helyszíneken zajlott.

AZ 1989-ES TALÁLKOZÓ SZOMBATHELYEN: SZABAD TERÜLET - AKTUÁLIS MŰVEK⁹¹

A Magyar Műhely 74. (1989) számában hirdették meg a szerkesztők a második hazai találkozót, amelyet hazai részről Székely Ákos szervezett Pete György⁹² (és az Életünk szerkesztősége) segítségével, és amelyen hivatalosan is bejelentették a folyóirat hazaköltözését (jóllehet az első Budapesten is megjelenő szám bevezetőjében azt írják, hogy a lap „nem költözködik, hanem terjeszkedik”, a kiadás helyeként sem egyedül Budapest szerepel, hanem „Párizs-Bécs-Budapest”).

A találkozó színhelyeként korábban több város neve is felmerült. Bujdosó és Aranyi levelezésében⁹³ például Pécs és Szigetvár is szóba került, végül azért döntöttek Szombathely mellett a szerkesztők, mert az Életünk folyóirat vált első hazai „otthonává” a műhelyeseknek,⁹⁴ Szombathelyen rendezték nekik az első hazai irodalmi estet 1981-ben, és itt alakult meg a Magyar Műhely Baráti Kör.

A találkozó ideje alatt *Szabad terület* címmel képzőművészeti kiállítást tekinthettek meg a látogatók a Szombathelyi Képtárban (július 11. - augusztus 31. között), a kiállított alkotásokból származott pél-

90 POMOGÁTS Béla, *Magyar Műhely-jubileum Bécsben*, Élet és Irodalom 1987. július 17.

91 A találkozó eseményeit a szervező, Székely Ákos személyes emlékeiből raktam össze, az Artpool videoarchívumában pedig megtekinthető a találkozóról készült tévéfelvétel.

92 Kettejük neve áll aláíróként a szétküldött meghívólevélen, 1989. december 1-i keltezéssel. A meghívó Bujdosó Alpár tulajdonában van.

93 Aranyi László levele Bujdosó Alpárhoz, 1988. február 27, Pécs. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

94 „[...] igazából itt voltunk először jelen” - mondja Bujdosó a vele készített interjúban: Vas Népe 1989. július 15., 5.

dányban művészi mappát is megjelentetett a Magyar Műhely.⁹⁵ Az Életünk 1989 júliusában Magyar Műhely-különszámmal jelentkezett. A meghívóban terveként szerepelt még egy Pátkai Ervin-kiállítás is, ez azonban nem valósult meg,⁹⁶ helyette Papp Tibor és Maurer Dóra egy lélegzetelállító performansszal emlékeztek meg a szobrászművészről (Papp Tibor – Maurer Dóra: *Hommage à Pátkay*⁹⁷): „Mintha a műtermében bekövetkezett robbanás pillanatában látnánk a munkáján dolgozó Pátkai Ervint immár mindörökké az elragadtatás(élet) vakító fényében, ragyogásában, az extázis(halál) vakító sötétjében, éjszakájában. Pedig csak annyi történt, hogy Maurer Dóra a közönség előtt a dobogón hanyatt fekvő, fejét, lábát mozdatlanul a levegőben tartó, merev, görcsbe rándult testet egy végtelennek tűnő alufóliatekerccsel tetőtől talpig betekeri.”⁹⁸

Az első, Budapesten is megjelenő Magyar Műhely-számban (75. [1990]) mindössze két előadás jelent meg a találkozón elhangzottak közül (Tóth Gábor: *Válasz egy előadásra*, Zsilka Tibor: *A posztmodernizmus és a vizuális - irodalmi - szöveg*).

A találkozó sajtóvisszhangja élénkebb volt a szokásosnál, a Vas Népe című napilap rendszeresen tudósított az eseményekről,⁹⁹ a Magyar Nemzet két számában is megemlékezett a rendezvényről.¹⁰⁰

AZ 1991-ES TALÁLKOZÓ SZOMBATHELYEN: G/KÉPELTÉRÍTÉS – ÚJ MÉDIUMOK

A találkozó címének betűjátékát nem adja vissza a szövegszerkesztő, az eredeti grafika a „g” és a „k” betűket egyenrangú módon jelenítette meg, eldönthetetlenül hagyva a jelentést. A szójáték Papp Tibortól származott a médium másképp használatára vonatkozóan.

A találkozóra szintén rendeztek kiállítást a szervezők (Székely Ákos és az Életünk szerkesztősége) a képtárban, ezúttal azonban csak a folyosót lehetett kiállítótérként használni, ezért még a padlóra is kerültek kiállított művek. A kiállításához ezúttal is készült művészi mappa számozott példányokban azonos címmel, de legalább ilyen emlékezetes eseménynek számított a találkozó programjában Tóth Gábor performansa, az *Ökumenikus betűtisztelet*, amelyre Székely a következőképpen emlékszik vissza:

Igazán autentikus helyen, a képtárhoz tartozó Iseum szentélykörzetében, egyiptomi, görög, római istenségek otthonában, pogány és keresztény áldozati helyszínen, talán éppen az áldozati oltáron zajlott Tóth Gábor celebrálásával az Ökumenikus betűtisztelet. Korok, kultúrák, nyelvek, „képek” találkozá-

95 A kiállítást Török Tamás rendezte, a mappa grafikai tervét Gelencsér Ferenc.

96 Salamon Nándor, a Szombathelyi Képtár igazgatója szeretne volna kiállítani a Pátkai-szobrokat, de Pátkai felesége olyan feltételekhez szabta a szállítást, amit nem tudtak teljesíteni. Vö. NAGY, *Journal in-time* 3, 39.

97 Az Artpoolban őrzött tévéfelvételen láthatók részletek belőle.

98 Székely Ákos előadásának (*Szabad levegő - A Magyar Műhely szombathelyi találkozói*ról, kézirat) részlete, amely a Petőfi Irodalmi Múzeumban hangzott el 2012. május 11-én, a Magyar Műhely 50 éves című konferencián.

99 Vas Népe 1989. július 12., 8; július 15., 5; július 11., 8; augusztus 17., 5.

100 Magyar Nemzet 1989. augusztus 5., 11; 1989. szeptember 11., 7.

sának, keveredésének, összeolvadásának keresztútján megtisztulás és újjászületés. A dogmatikai háttérben ősi termékenységi kultuszok. Performansz? Kollektív mű? Az „ökumenikus” felfogás mindkét változatot megengedi. Egy régi nyomda tenyéryi nagyságú fabetű-készletének darabjaiból készült a közönség bevonásával, minden előzetes egyeztetés nélkül. Különös épület volt, vízzel feloldott gipsz tartotta össze (ház? vár? templom? Dr. Tóth Gábor Művelődési Központ?). A játék a kezdeti tétovázások után (a szégyenlős-szégyentelen betűlopkodások után), váratlan szójátékokkal, változó olvasatokkal egyre lelkesebb lett (gyerekek is részesei voltak), és addig tartott, amíg az egész készlet el nem fogyott.

Jó játék volt. Jó volt kézben tartani és építőköcként felhasználni ezeket a régi, még testközeli fabetűket. Alkotói és olvasói voltunk saját művünknek (egymás műveinek) egyszerre.

Tóth Gábor azzal búcsúzott a résztvevőktől (kicsit az egész találkozó résztvevőitől is): „Menjete, és vigyétek magatokkal a tudást!”

A találkozón elhangzott előadásokból kettő jelent meg a lap 82. (1991) számában (Tóth Gábor: „*Ez a köldökszinór a művészet*”, Peternák Miklós: *A kép a képen túl - vagy hol a határ?*). Esténként a szokásoknak megfelelően írók és művészek olvastak fel, mutatták be műveiket: csütörtökön Ladik Katalin, Bíró József, Cselényi Béla, Abajkovics Péter, Lipcsey Emőke, Teleplacenta, Marosán Gyula; pénteken Bíró József, Nagy Pál, Molnár Katalin, Székely Ákos, Bujdosó Alpár, Petőcz András, Csillag Ádám, Kukorelly Endre.¹⁰¹

A KESZTHELYI TALÁLKOZÓK ÉS AGÁRD

Az 1993-as (*Friss, meleg az avantgárd!*), 1994-es (*Kimerjük a Balatont!*) és 1995-ös (*Napjaink képverse*) találkozó színhelye Keszthely lett, mivel Szombathely több okból is tarthatatlanná vált (Székely és Petőcz rendszeres veszekedései, Székely új lapot alapított Leopold Bloom néven,¹⁰² és Bujdosó Ildikó is megelégtelt a személyeskedő vitákat a szerkesztőségben¹⁰³). Szóba került Eger, ahol Nagy Pálnak voltak barátai, Löffler Erzsébetnek írtak levelet,¹⁰⁴ de aztán nem lett belőle semmi. Keszthely szintén Nagy Pál baráti kapcsolatának köszönhetően vált a következő találkozók színhelyévé, Tar Ferenc, a Balatoni Múzeum történész-muzeológusa és Cséby Géza, a Goldmark Károly Művelődési Központ igazgatója támogatták a rendezvényt. Cséby a művelődési központban biztosította a helyszínt, illetve kedvező áron szállást a kollégiumban, a város pedig 1993-ban és 1994-ben is 30 000 forinttal támogatta a találkozót.¹⁰⁵ Az 1994-es találkozó „szervező titkáraként” Béládi Zsófia neve állt a meghívóban.

101 Vö. Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

102 1994-ben rendezték meg az első szombathelyi Bloomsdayt, és 1995-ben jelent meg az első Leopold Bloom assembling folyóirat Székely Ákos és Abajkovics Péter szerkesztésében.

103 Bujdosó házaspár és Székely Ákos egybehangzó emlékei alapján.

104 Párizs, 1993. február 27. Papp Tibor és Nagy Pál aláírásával. A levél Bujdosó Alpár tulajdonában van.

105 Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

A programot hirdette az Élet és Irodalom (1993. augusztus 19.), a Magyar Napló (1993., augusztus 20.), a Magyar Nemzet (1993. július 14.) és a Magyar Narancs (1993. augusztus 12.), a találkozóról írt a Zalai Hírlap (1993. augusztus 25.) és a Népszabadság (1993. július 21.).

Az 1993-as keszthelyi találkozó anyaga a lap 90. (1993) számában látott napvilágot (Bujdosó Alpár: *Újra a kísérletről*, Molnár Katalin: *A költészetről?*, Nagy Pál: *A csurunga népe*, Papp Tibor: *Helyzetünk*). A találkozó egyik nemhivatalos témája a Magyar Műhely nem-támogatottsága volt a hazai folyóiratok között, amit előadásukban többen is megemlítettek,¹⁰⁶ például nyitó beszédében Bohár András.¹⁰⁷ (Bohár neve 1994-ben bukkan föl a levelezésekben az Árnyékkötők társaság égisze alatt, Bujdosó rendszeresen levelezett vele, és a Palócföld általa szerkesztett Nagy Pál-különszámába művet is kért tőle. Bohár tollából származik az első monográfia a Magyar Műhelyről, amely műelemzéseket tartalmaz.¹⁰⁸)

Az 1995-ös találkozó egyik szervezője L. Simon László volt; ő írta alá a felkérő levelet a *Vizuális költészet 1985-1995* című tárlathoz, amelyet a keszthelyi Balatoni Múzeumban nyitottak meg a találkozó első napján. Fővédnöknek és a kiállítás megnyitójának Fodor Gábor művelődési és közoktatási minisztert kérték fel (L. Simon, Tar Ferenc és a Szelestei Tamás polgármester írta alá a levelet), ám végül a helyettes államtitkár, Török András nyitotta meg. A találkozó másik szervezője Somogyi Gyula volt. A kiállítás nemzetközi eseménynek számított, 26 országból érkeztek alkotások.¹⁰⁹ A kiállítás támogatói a Nemzeti Kulturális Alapítvány, Keszthely város önkormányzata, a keszthelyi Balatoni Múzeum, az ELTE TFK Kulturális Alapja voltak.

Ahogy várható volt, a hazaköltöző Magyar Műhely találkozói elveszítették közvetítő jellegüket a külföldi és a magyarországi avantgárd művészet között, és a kilencvenes évektől kezdve átalakultak. Egyre inkább a hazai avantgárd fórumává váltak, vezetésüket átvette a fiatal generáció. A keszthelyi találkozók előadásai már nem jelentek meg a lapban, az utolsó, agárdi találkozóéból is csak egy a 115. (2000) számban (Sz. Molnár Szilvia: „...képben lenni...” *Az önreflexió tropológiája képekben, képversekben*).

1999-ben Agárdon rendezte meg az új generációs szerkesztőség (Kovács Zsolt, L. Simon László, Sörös Zsolt) az utolsó Magyar Műhely-találkozót, és emblematikusan *Az utolsó vacsora* címet adta neki, azonos címet azzal a performansszal, amely 1999. augusztus 29-én vasárnap este 17 órakor lezárta a Magyar Műhely-találkozók történetét.

106 A folyóirat 1993-ban nem kapott támogatást a Művelődési Minisztériumtól, aminek következményeként a lap nehéz helyzetbe került. Vö. NAGY, *Journal in-time* 3, 164-166.

107 Lásd Magyar Narancs 1993. augusztus 12., 31.

108 BOHÁR András, *Aktuális avantgárd: M. M. Hermeneutikai elemzések*, Ráció, Budapest, 2002.

109 Magyar Műhely-hagyaték, PIM.

RÖVID ÍRÁS
A VILÁG MŰLANDÓSÁGÁRÓL
Zakar István Rétegek című kiállítása,
2013. július 11-26.

Első mondat: Távolodjunk el a kővé dermedt eper parfétól.

Mi marad meg a hamusó alatt, a szokásos kutya-csontvázakon kívül?

Egyetlen huzal sem köt össze egyetlen mikroprocesszort sem, a napelemeket viszonylag vastag földréteg fedi.

Lassan a génbankok energiaellátása is megszűnik.

Álmodjuk ezt, vagy már túl is vagyunk rajta?

Ősöreg félelmünknek készítünk héjat, hogy ne hessen végtelenségig a rettegés.

Képesek vagyunk-e saját határainkat elfogadni, vagy győz a pusztulásba vezető gőg?

Egy-két pirított árpamag maradt azért, meg egy kis bor az amphorákból, már amit a delfinek meghagytak. Talán ők nem mennek olyan mélyre. Finom bőrükön érzik a halászos izzadságszagát.

Emlékeznek a régi hajósokra, akiktől nem kellett félni, de érezték a rettegést mielőtt a vulkán kitört volna. Elcsöndesedett a tenger, a halak soha többé nem beszéltek az emberekkel.

A vékonyka héj megrepedt, a kiömlő anyagtól felforrt a víz, s a néma, ám kíváncsi cetek messzire menekültek.

Az indiánok csodálkozva figyelték, hogy azt a kis maradékot is elvesztik, ami még megmaradt nekik.

Még csak be sem mondták a hírekben. Tulajdonképpen a vándorló rénszarvasoknak tulajdonítják, hogy helyreállt a kábeltévé-közvetítés.

Eleinte régi műsorokat játszottak, újra meg újra.

Utóbb rákaptak az egyenes adásra.

Kiderült, hogy a sarvastrágyában élő organizmusok kitűnően helyettesítik a mikroáramköröket.

Így a világbeke már csak karnyújtásnyira van tőlünk.

ROSKÓ GÁBOR

FUZIONISTA TANULMÁNYOK II. - TÁJKÉP LAMBORGHINIVEL

*Ázbej Kristóf kiállítása
2013. július 31. - augusztus 21.*

„Ázbej! - szólítottam meg a közelmúltban a Hegyvidék Galériából éppen távozni készülő Kristófot. - Nem volt neked egy festőművész rokonod, akinek Imre a keresztnéve?” Tudniillik egy hozzám eljutott írásos anyagban merült fel ez a név, Giovanni Hajnal, azaz Hajnal János és Aba-Novák Vilmos, valamint a II. világháború előtti és alatti magyarországi templomfestészet, pontosabban Tiszaalpár-Tiszaújfalu kapcsán.¹ Ázbej Kristóf kicsit

1 Tudniillik az 1937-43 között felépült Szent Benedek Lányai zárdatemplom szentélyének freskóját Aba-Novák Vilmos, Hajnal János, Kovács Zoltán és Azbej [Azbej] Imre készítette.

meglepődött a kérdésen, de válaszában valószínűsíthető igenében ott bujkált annak a tudata, hogy nem sok ilyen nevű örmény származék szaladgál ebben a piciny nyé zsugorodott, egykorvolt Monarchia-béli országban.

Ha azonban az ő életrajzát nézzük, hamar kiderül róla, hogy az 1953-ban született alkotó igen korán, már a '70-es évek elején távozott Magyarországról, s nem is olyan régen tért vissza szülőhazájába. Közben leginkább a fotó- és filmművészet, valamint a filozófia, a kommunikáció- és információelmélet kötötte le az érdeklődését. Magasabb szintű iskoláit is ilyen területen végezte Algériában és Párizsban. Ugyanitt olyan izgalmas, általa alkotott s a művészeti gyakorlattal összekapcsolt fogalmakról és projektekről szerezhetünk tudomást, mint az *időkapszula típusú kollázs* vagy a *memóriagyorsító alagutak*... Ezekről lehet ugyan némi elképzelésünk, ám nem ismervén sem a Franciaországban maradt konkrét alkotásokat, sem a pontos leírásokat, csak következtetni merészelünk arra, hogy Ázbej Kristóf jelen pillanatban nehezen hozzáférhető *Fuzionista Kiáltványa* - vagy más néven *A nyerő* vagy *győzelmi stratégiája* - egyenes következménye lehet a fentebb említetteknek, sőt művészeti fejlődésének naprakész csúcspontját jelentheti.

Tudniillik Ázbej a festészetet mint témát, mint eszközt, mint „teremtő egyesület” állítja vizsgálódásának középpontjába. Arról van tehát szó, hogy a művész, mintha csak tesztelni szeretné környezetét és elméletét, kiállításról-kiállításra csöpögtetni „fuzionista” alkotásainak újabb és újabb szériáit. A kiáltvány, az ideológia azonban még nem egészen publikus, nem igazán hozzáférhető, legalábbis magyarul.² Más körülrások azonban vannak. Ilyen például a *Szinergia, művészeti erőösszpontosítás* című manifesztációja, amelyben a következőket olvashatjuk a művész és teoretikus arc poeticájáról:

„Munkáim modern digitális eljárások alkalmazásával készülnek. A digitális festészet a kortárs képzőmű-

2 A kiáltvány eredeti változatát lásd

http://spiralsyn8society.free.fr/cap_epigraphspage.htm.

vészet területén is egyre inkább elterjedt forradalmian új technika, mely a grafikai szoftverek óriási tárházát és a programok által adott speciális lehetőségek sokoldalúságát használja fel a képkalkotáshoz. [...]

A művészettörténeti adattárakhoz való gyors hozzáférés és a számítástechnikai eszközök által lehetővé tett magas szintű adatkezelés az új fuzionista művek esetében is alapvetően határozzák meg az alkotási folyamatot és a művek esztétikai rendjét. [...]

A művek legfőbb érdekessége, hogy kizárólag festéztörténeti [és fotótörténeti] idézetekből épülnek fel. Akár az utóbbi évtizedek zenéiben a DJ, aki szintén kész anyagmintákkal dolgozik, én műveimben az egyetemes művészettörténet ismert és kevésbé ismert alkotóinak műveit, motívumait, figuráit, ecsetvonásait, vonalait, színeit, fényeit, árnyait és árnyalatait használom fel, ezek végtelen rétegeit vegyítem, mixelem, ötvözeteikből építek szerves egészeket. Ezekből jön létre egy teljesen új valóság, absztrakció, formai világ. Korok, kultúrák

és stílusok keverednek, egyszerre utalva a művészettörténet nagy alkotásainak kanonizált voltára és az egyedi műalkotások és reprodukciók összetett viszonyára. E művészet ikonográfiája ugyan mélyen gyökerezik a történelemben, de elhivatottságát tekintve feltétlenül valami alapvetően újat kíván felmutatni. [...]

Számomra továbbra is elsősorban egy esztétikai értékre fókuszáló, a mai korrallal együtt lüktető új plasztikai nyelv megteremtésére tett kísérletről és az e köré szerveződő művészeti elképzelések végtelen sokaságáról van szó. Ez utóbbiak legfőbb mozgatója egy alapvetően szinergiacentrikus megközelítésre és művészeti erőösszpontosításra támaszkodó elgondolás.”

El kell ismerni, hogy ez egyrészt egy hallatlanul izgalmas és rendkívül aktuális, hogy ne mondjuk filozofikus felvetése a „hogyan tovább festészet?” kérdésének; másrészt merész maga a tett, hogy egy alkotó „digitális festőtégelyként” használja a művészettörténet ismert vagy ismeretlen életműveit és egyes alkotásait, illetve

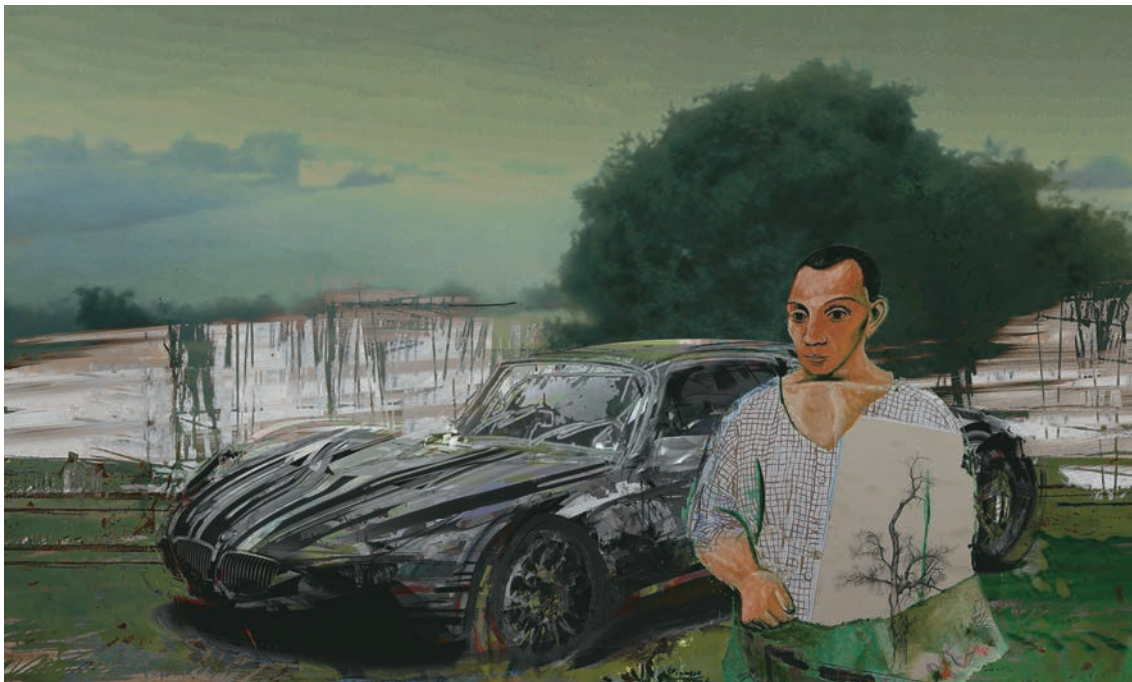
azok részleteit; harmadrészt valóban meglepő az az esztétikai minőség, amellyel elkápráztat bennünket.

Tény, hogy egy valóságos problémalavinát indít el ez a fuzionista személet. Mert az az alapkérdés, hogy szabad-e mások műveit építőkövekként, kollázsként használnom saját alkotásaim létrehozásánál, újabb és újabb kérdéseket generál. Például ez: személyessé, egyedivé válhat-e egy olyan műalkotás, amely pusztán összeszerelésből és beleélésből születik meg? Vagy például azt: kell-e, szükséges-e a személyiségfejlődéshez a valósággal való közvetlen kapcsolat? Vagy még inkább: vajon meddig parcellázható, meddig osztható az a festészeti terület, amelyet az egyéni, a személyes stílusjegyek világához lehet és kell még sorolnunk?

Mindig is úgy volt, hogy bizonyos festőknek megtesztettek bizonyos festők és azokból merítették, azokból építkeztek. Csak most mindez egy kicsit direktbben történne?! Mert itt van a művészettörténetnek és az egyéniségeknek az a kimeríthetetlen világa, az a harmadik,

ikszedik vagy „n”-dik típusú valósága, amellyel élni lehet és kell, s az új egyéniségek legfeljebb majd betagozódnak ebbe az elvarázsolt kastélyba, ebbe a feneketlen információs zsákba, hogy azután őket is kollázsolni és „montázsolni” lehessen. Mindenesetre, akárhogy is nézzük és forgatjuk magunkban ezt a problémát, az alkotásnak igen sok köze van az animátori teremtéshez. Mert Ázbej Kristóf fuzionizmusa – játszunk el a szóval: „a magfúzió metaforája” – valami olyan kimeríthetetlen és önreproduktív energiatermelésre rendezkedett be, amelynek lehet némi köze (s ezt persze ő súgta meg nekem!) a Teilhard de Chardin-féle *teremtő egyesülés* evolucionista filozófiához.³ Ennek a keresztényi gondolatnak, illetve fejlődéseméletnek a felkarolásával valóban más, új dimenziót kap Ázbej kollektív hűrokat is pengető egyéni szemlélete és programja.

3 A művész az említett kiáltványában eredetileg a szerzőnek *Az emberi jelenség* című kötetéből idéz.

„A teremtés egyesüléssel jön létre; és igazi egység csakis teremtéssel valósul meg”, s „a lélekre-keltség az egyesüléssel arányos” – írja Chardin *A teremtő egyesülés* című tanulmányában, majd így folytatja: „amikor több egység (egy egész egységcsoport) egyesül felsőbbrendű monáddá, akkor valódi újraöntésre van szükség, és ez végül is új szubsztanciát alkot, amelyet minden egyes esetben egy egészen új egységelv (lélek) alakít, amely egybe öleli régi egységek tömkelegét”.⁴

„A Mennyiség »kistestvére« a Minőség; de a Minőség lényegesen felsőbbrendű. Tehát helytelen volna, ha elkábulnánk a Tömeg láttára, vagy ha egy-egy Erő hatékonyságát azzal a rengeteg dologgal mérnénk, amelyeket megszületni készlet. Nem a sokasodás, hanem az egy-

ségesülés növeli a Dolgotat...”⁵ „A szeretet egyesülést keres, vagyis a létezők érintkezését akarja. [...] A Szeretet hajtja a létezőket, hogy ne zárkózzanak önző módon a saját energiáik falai mögé, hanem tárják ki magukat, nyílnak meg, adják át magukat a többieknek, lépjenek ki saját központjukból – magasabb fokú egység Központja számára tegyék meg ezt. A Szeretet egymás között egyesíti a monádokat [vagyis az egyedi létezőket – s az igazi ego: a személy –, ilyen értelemben tehát a személyeket]; szerepe különösen isteni és gondviselészerű abban a Világban, amelyben az értelem megjelenése az autonómia és az individualizmus válságát hozta.”⁶

Hát, valami ilyesfélének is fest Ázbej fuzionista programja...

NOVOTNY TIHAMÉR

4 *Út az ómega felé. Válogatás Teilhard de Chardin műveiből*, ford. P. Rezek ROMÁN o.s.b., Szent István Társulat, Budapest, 1980, 90.

5 *Uo.*, 97.

6 *Uo.*, 99, 100–101.

TEST / BODY

*Koller Renáta kiállítása,
2013. augusztus 29. – szeptember 20.*

Nem igazán szokásom életrajzi adatokkal foglalkozni a kiállításmegnyitókön, most azonban néhány mondat erejéig kivételt kell tennem, hiszen a vajdasági Koller Renáta először állít ki Budapesten, itt tehát alig néhányan ismerik munkásságát. 2006-ban diplomázott az újvidéki Művészeti Akadémia grafika szakán, ennek előtte pedig tanulmányokat folytatott a salzburgi Oskar

Kokoschka Nyári Művészeti Akadémián. Kiállításokon 2002 óta van jelen erőteljesebben, közülük kiemelkedik a *Művészet a Vajdaságban* című korszakos kiállítás 2008-ban. Az ottani közönség elsősorban grafikai munkáit ismeri, holott testművészeti alkotásai azok, amelyekkel messze kiválik a környezetéből. Nem mintha arafelé nem lenne hagyománya ennek a képzőművészeti poétikának, Koller azonban másképpen alkalmazza saját testét, mint tették azt elődei a hetvenes években.

Szinte felesleges hangsúlyoznom, mennyire érzékeny még a nemzeti érzület Szerbiában, a társadalmat ért mindenféle tragédia okozta bizonytalan állapotból még mindig nem látszik a kiút. A balkáni háború nagyserb eszméjének kudarca és Koszovó elvesztése a két központi trauma, melyek körül a mai szerbiai politikai közhangulat gyűrűzik, ebben a zavaros helyzetben pedig ideológiai áramlatok, felfogások csapnak össze. Ezért manapság nem kis merészség kell ahhoz, hogy valaki érzékeny ideológiai témákkal foglalkozzon, akár a művészetben is. Koller Renáta munkáit ennél fogva nem övezi népszerűség és szakmai rajongás. Azzal, amit művel, nagyon egyedül van, ennek értelmében pedig meglehetősen visszhangtalanság veszi körül a tevékenységét.

A hatvanas és hetvenes évek nagy művészeti áttörései közepette az emberi test elsősorban önmagára reflektálva mutatkozott meg. Az alkotó saját pszichofizikai

tulajdonságaiba nyúlt bele, azoknak a határait kutatta, azzal a felismeréssel áthatva, hogy a test is lehet művészi kifejezés eszköze, illetve formázható anyaga. Az emberi korpusz különféle élő akciókban és művészi performanszokban játszott fő szerepet, a cselekmény egyidejű alanyaként és tárgyaként. Olyan kockázatos folyamatok széltpöcsérébe került, melyeknek sokszor nem lehetett a végeredményét pontosan előre látni. A művészi tettnek kézzelfogható következménye lett az emberi testen.

Koller művészetében a test kívül van a cselekvésen, nem vesz részt semmilyen akcióban, mert az akció mentális úton zajlik. A műtermi körülmények közepette készült fotókon a test képi üzenetek felületi hordozójaként jut szerephez, odarendelve a személyiséget azoknak az üzeneteknek a tartalmához, melyeket magán hord. Azok pedig rendre konkrét ideológiai szimbólumok, élők és letűntek, vagy éppen olyanok, melyekről azt hittük, végérvényesen eltávoztak az életünkben, ám a

válságos időkben újra felütötték a fejüket. A politika és a pénz ideológiája együttes hatással fejti ki erejét a jelenkor emberére, aki a központi jelképek hatásának naponta ki van téve, hiszen beléje bombázza őket a média agymosó gépezete.

Lehet-e manapság bármit is művelni ideológiai kötődés nélkül? – teszik fel a kérdést Koller alkotásai. Illetve ő maga teszi fel őket, hiszen a középpontban nemcsak a teste, hanem egész személyisége benne van mint olyan intellektuális és szexuális kontextus, amellyel provokálja az ideológiát, fricskázva annak tekintélytisztelőt, mindenhatóság-tudatát, hamis profetikusságát, nem utolsósorban kizsákmányolói és rabságba ejtő hajlamát. Mindegyik munkája egy-egy kihívás a hatalmi struktúrákkal szemben. Koller nem sanyargatja magát, nem kínozza a testét, nem törekszik a fájdalom mesterséges előidézésére, nem vagdossa vagy ütlegeli magát, nem engedi ki a vérét, csupán képi szimbólumokat idéz meg. Lényén mégis ott érezzük az ideológiák záporozó csapásait, ütlegeléseit, pszichofizikai erőszakaktusait, megálázásra irányuló szándékait, melyeket a történelem során kifejtettek és a jelenben is felfokozottan teszik. A munkák mellbe ütnek bennünket, mert nyelvük közvetlen, lényegre törő, de sohasem banális, sohasem válik propagandaizűvé: mindenekelőtt az emberi sebezhetőséget és esendőséget idézik meg.

SZOMBATHY BÁLINT

KÍVÜL TÁGASABB

*Juhász R. József kiállítása,
2013. október 2-9.*

Távoli pontnak tűnhet Belfasttól elindulni Juhász József, vagy ahogy mindenki ismeri: Rokko kiállítása kapcsán, de a performansz műfaja talán megengedi ezt a nagy ívet is. 2006 őszén az északír parlament ülését egy paramilitáris protestáns csoport korábban gyilkosságért is elítélt tagja, Michael Stone zavarta meg, aki két Sinn Fein-vezetőt akart megölni.

Ezt az őt lefoglaló biztonságiaknak be is vallotta a tethelyen. Késeket, baltát, fegyvernek látszó tárgyat és szögbombát találtak nála. Később a belfasti bíróságon Stone ügyvédje azzal védekezett, hogy mindez védené művészetének része, az egész akció egy terrortámadásnak látszó performansz volt. Tulajdonképpen csak egy jelképes bombát akartak elhelyezni a politikusok „hátsójában”, a Stone-nál talált tárgyak pedig egy installáció elemei voltak.

A szögek nem is a bomba részeként voltak nála, csupán az „igazságot” akarta ily módon leszögezni... effélék hangzottak el a bíróság előtt. Rövidesen művészeti szakértőt kértek fel, aki úgy vélte, akár a bomba is a performanszművészet hatáskörébe tartozhat, de csak ad-

dig, amíg azt nem használják úgymond rendeltetészerűen, és senkinek nem esik bántódása. A szakértő kiemelte, hogy a performansz műfaja az I. világháború ideje óta egyre szélesebb területet ölel fel, és akár a politikai tiltakozással is összefüggésbe hozható, nézői pedig lehetnek véletlenszerű járókelők, akik nem szükségszerűen értenek egyet a látottakkal.

Lenyűgöző, amikor művészeti kérdések – mint például a performansz definíciója – bírósági kontextusban merülnek fel. Bár Michael Stone-on ez sem segített, 12 év szabadságvesztésre ítélték. Úgy látszik az ártás – nem ártás kérdését választóvonalnak tekintő szakértő sem hatotta meg a bírót. A definíció kérdésében az ártás – nem ártás kérése valószínűleg marginális, önveszélyes performanszot is sokat ismerünk, igaz, Juhász Rokko tudomásom szerint performanszai során még nem tett kárt magában, nem hardcore-ban utazik. No de akkor miben?

Talán a fluxus szellemisége áll hozzá a legközelebb, a művészet és az élet határvonalának áttörésére tett kísérletek. Nem idegen tőle a humor sem, ami a művészetben nagyon ingoványos terület, kevesen találják meg az egyensúlyt. Nem csoda, mert könnyebb gegekkel előállni mint olyan esszenciális humorral, ami a nézőknek az arcára fagyasztja a nevetést vagy kényelmetlenül érzik magukat tőle.

A legjobb humor talán az, ami komikus ugyan, mégsem lehet rajta jóízűen nevetni, talán még az is bizonytalan, hogy humoros akar-e lenni egyáltalán. Mint például Juhász paranormális városi sporttevékenységei. Talán nem túlzás fitneszfasizmusnak nevezni azt a túlhajtott sportaktivitást, amit jó ideje társadalmi szinten már-már elvárásaként tapasztalhatunk. Rokko – aki a sportokra mint potenciális veszélyforrásokra tekint, ezért elővigyázatosságból nem is él velük – jó érzékkel bővíti a lehetséges sporttevékenységek körét és igazítja azokat a városi élet paramétereire, az eredménnyel pedig nemcsak performanszfesztiválok közönségét, hanem a gyanútlan városi járókelőket is konfrontálja.

A paranormális sportokról Marina Abramović jut eszembe, aki egy interjúbán elmondta, hogy fontos számára performanszai során a fizikai és szellemi túróképességét a végletekig fokoznia. Ha a konyhában megvágja magát, nehezen tűri a fájdalmat, közönség előtti helyzetben viszont jól bírja, mert ilyenkor mintha nem ő lenne jelen, hanem esszenciális, magasabb minőségű önmaga (ahogy ő nevezi: *higher self*).

A csak művészeti kontextusban sportoló Rokko talán hasonló attitűddel van jelen munkáiban, melyek so-

Juhász R. - József és Roi Vaara akciója

rán nagyobb terhelésnek teszi ki magát, mint minden napjaiban.

Egy városi sielővel való váratlan találkozás akár felszabadító is lehet. Ám amikor a jelenet hirtelen már nem is olyan vicces, amikor a komikum és a tragikum határán egyensúlyoz, amikor a látottakat magunkra kivetítve el kell gondolkozzunk rajta, tulajdonképpen az a pillanat a performansz. A mosoly arcunkra fagyásának pillanata.

Jasper Jones szerint a szisztematikusan megrendezett konfúzió a kreativitás előmozdítója, és minden ellentmondásos helyzetből életenergia születik. Ilyen értelemben Juhász Rokko szívességet tesz performan-

szával nézőinek, amennyiben azok kreatív énjével sikerül kommunikációba kerülnie.

Az utcai performansz sajátos műfaj. Egy dialógus kiprovokálása s a dialógus tárgya Rokko esetében lehet vallási szimbólum, művészeti előképei előtt lerótt tisztelet, vagy irányulhat egy város szövetének, történelmi rétegeinek kibontására, tudatosítására.

Baudelaire Flaneurje, ez az utcákon látszólag céltalanul ténfergő figura a modernizmus szimbolikus alakja. Juhász Rokko őt elevenítette fel, amikor *Urban Memories* című sorozatának különböző helyszínein megfigyelt egy-egy várost, hang- és tárgyszüveníreket gyűjtött.

A performansz lényegéhez tartozik efemersége és az, hogy nem kézzelfogható, piacképes tárgyakban sűrűsödik, hanem rövid ideig fennálló emberi relációkban. Ellenáll a dokumentációnak, ennek ellenére a legtöbb művész érthető erőfeszítéseket tesz a dokumentálásra, hogy aztán például egy ehhez hasonló kiállítás keretében elmondhassa: „na, ez az, ahol ott lett volna a helyed”. Egyébként is, mint köztudott, ha bele vagyunk szövődve egy eseménybe, nehezebben látjuk meg az összefüggéseket, ismerjük fel annak jelentőségét, ily módon a performansz is gyakran visszatekintve nyer igazán értelmet.

Ezen a kiállításon az utóbbi évtized performanszainak dokumentumaiból látható válogatás. Többnyire köztereken, előre megfontolt szándékkal és kreatív indulatból elkövetett tettek tárgyi bizonyítékainak gyűjteménye ez. S kicsit olyan is, mintha valaki nagy fellezetéssel egy frenetikus sztorit kezdene mesélni, majd a csattanó előtt legyintve azt mondaná: ááá, semmi értelme ennek, azt látnod kellett volna. Azért ne legyenek csalódottak. Míg az adott helyen jelenlévőknek megadatott a bizonytalan kimenetelű performanszok közvetlen megtapasztalása, számunkra a rálátás és Rokko munkáinak összefüggéseiben való vizsgálata adatik meg és ez nem kevés.

CSIZMADIA A.

MUNKATÁRSAINK

CSIZMADIA ALEXA

A Southamptoni Egyetemen modern és kortárs művészetet tanult (2005), majd a Londoni Városi Egyetemen szerzett kritikusi és művészeti menedzser képzést (2007). 1999 óta publikál magyar és angol folyóiratokban. 2006 óta független kurátorként tevékenykedik.

DEBRECZENY JÓZSEF

1958-ban született Budapesten, könyvtáros. Kötetei: *ellentétpárhuzamok*, Kozmosz, 1982; *elodázható elégiák*, Szépirodalmi, 1989; *Sőt mi több* (versmontázsok), Syllabux, 2011; *nincs karácsony*, Syllabux, 2013.

FALCSIK MARI

Költő. 1956-ban született Budapesten. 1980-ban diplomázott az ELTE Bölcsészkarán, 1995-ig szabad szellemi foglalkozásúként él, majd az újrászerveződő könyvkiadásban végez szerkesztői munkát, több kiadó külső munkatársaként. Kötetei: *Sanzon nehéz időkben* (Magvető, 2004), *Változatok a szabadságra* (Magvető, 2006), *A sorsvadász* (Jelenkor, 2010). Megjelenés előtt: *Nőket néző képek* (Scolar, 2013).

KELEMEN ERZSÉBET

1964-ben született Edelenyben. 2000-től Debrecenben él. Író, költő, drámaíró, tanár. Eddig 12 könyve látott napvilágot. A doktori (PhD) értekezését Papp Tibor vizuális költészetéből írta és summa cum laude minősítést kapott. Kutatási területe az avantgárd és a kortárs vizuális költészet. Képverseiből számos alkalommal rendeztek kiállítást.

LADY LEX

Angol származású énekes és dalszerző.

LANTOS LÁSZLÓ TRICEPS

Multimediális alkotó: kísérleti színház, performansz, irodalom, film, képzőművészet. 1955-ben született Nagykikindán. Csoportos kiállítások 1984-től közel hatvan nemzetközi mail art és avantgárd szemlén. Legfontosabb kollektív: *Biennale des Friedens*, Kunsthaus und

Kunstverein, Hamburg (1985/86). Egyéni: *Urban Bushman*, Galeria Aphasia, Lugano (1986), *Havasi polaroidok*, Művelődési Ház, Gyergyószentmiklós (1995), *Az éhezőművész visszatér* (Buza Kriszszel), Black-Black Galéria, Budapest (1999) / Magyar Kulturális Központ, Prága (2001).

LITYA LÁSZLÓ

1949-ben született, költő, közíró.

MAGÉN ISTVÁN

1950-ben született Budapesten; autodidakta képzőművész, író. Novelláit az Ezredvég közölte.

SZ. MOLNÁR SZILVIA

1972-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Az ELTE magyar–finnugrisztika szakán végzett. Vizuális költészeti és kortárs irodalmi kritikákat, tanulmányokat publikál.

NAGY ZOPÁN

1973-ban született Gyomán. Fotóművészként végzett Budapesten. Több műfajban folytat irodalmi tevékenységet. Számos önálló kiállítása volt, többek között Budapesten, Párizsban, Neubrandenburgban.

NOVOTNY TIHAMÉR

1952-ben született Tatán. Szabadfoglalkozású művészeti író, szerkesztő. Kiállításokat szervez, rendez és nyit meg, művészeti eseményeket dokumentál, kiadványokat szerkeszt, cikkeket, tanulmányokat, esszéket, könyveket ír, tévéműsorokat készít.

ROSKÓ GÁBOR

1958-ban született Budapesten, 1981-ben diplomázott a Magyar Képzőművészeti Egyetemen. Munkácsy-díjas képzőművész.

SZOMBATHY BÁLINT

1950-ben született. Költő, képzőművész, művészeti író. A Magyar Műhely felelős szerkesztője.

magyar
műhely

MAGYAR MŰHELY művészeti folyóirat
Ötvenedik évfolyam
166. szám - 2013/4

Felelős szerkesztő: Szombathy Bálint

Főmunkatárs: L. Simon László

Szerkesztők: Juhász R. József, Szkárosi Endre

Alapító szerkesztők: Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor

A borítón Juhász R. József dunai akciója, pesti rakpart, 2013 (Fotó: Koronczai Endre)

Tördelés:

Layout Factory Grafikai Stúdió

Nyomdai munkák:

mondAe Kft.

www.mondat.hu

Cím/Address:

H-1463 Budapest, Pf.: 823, Hungary

Tel./fax: +36-1-321-4757

Kiadja a Magyar Műhely Alapítvány

1072 Budapest, Akácfa utca 20.

Felelős kiadó: Szombathy Bálint

Adószám: 18073946-1-42

Számlaszám: 10102086-09742602-00000000

ISSN 0025-0201

Előfizetési díj: 3000 forint/év

Egy szám bolti ára: 800 Ft

